

המadow תברונן

הם היו חברינו

ספר זיכרון לחבריו האכשוריים והמחתרת החלוצית בהולנד
שנרצחו בשואה

מונוגרפיה – יגאל בנימין

אגודת יוצאי האכשוריים והמחתרת החלוצית בהולנד
כולל קבוצת סטרוויל
ירושלים

אנו מודים לכל החברים שננתנו יד להוצאת ספר זיכרון זה לאור.
תודה מיוחדת לחבריו הנהלה שהודוות למאציהם, לעובדה הרבה
שהשיקיעו ולקידתם באיסוף החומר, בדיקתו והכנתו יוציא הספר לאור

יוזץ: שמואל ראם
המלבה"ר: עזרא חרובי
עריכה: דינה גינטמן
עיצוב עטיפה: נתן מגן
לוחות להמנוגות: טופר א.ג.פ. בע"מ, ירושלים
סודר והודפס בדפוס חקל בע"מ, תל-אביב
תשנ"א – 1990

הקדמה

החוויות שלנו, של ניצולי השואה, הן כה חזקות כה מסירות וכפה עמוקות, עד כי אפשר להשוו את מידת השפעתן לנו של חוות הילוד, המטביעות חותמן על האדם לאורך כל חייו, וחוורות אלו בבעמלה יתירה בימי זקנתו. כך חוותות אלינו, הניצולים, חוותינו הטראומטיות מימי השואה: האבל על אבון יקרים, בני משפחה, קרוביים וידידים: ייסורים, הטבושים בגוף ובנפש ומסרבים להירפא. הרבה נכתב כבר על נושא זה ומדובר הרפואה עסוק בחיפוש דרכי הקלה על סבלם של ניצולי השואה ובחקור השפעת הסבל הזה על צאצאיהם, שנולדו כבר לאחר תום מלחמת-העולם השנייה.

ואולם, לצד הייסורים ותחות האבל, ידענו באותו עידן-זועות גם רגשות של התעלות نفس ורוממות רוח. דווקא באימת הגיהינום ההוא, נוכח האכזריות, השנהה והאדיות, נוצרו גillyי אונושיות מתוך קשרי חברות וידידות עמוקים ובני קיימה. ולא רק בין חברי הקבוצות, שפלו במחתרת או שהשתתפו במרד נגד הגרמנים, נקשרו קשרים אמיתיים: אף במחנות הריכוז הולידה שותפות הגורל מסירות ורעות חרף הדיכוי, השעבוד והניסיון המכונן והברוטאלי ליטול מן היהודים את צלם האדם.

רגשות אלה פיעמו גם בכלם של אנשי מנהה החלוצים בהולנד. רבים מהם זכו לראות את אור השחרור ולהשתקע בישראל. פרשת הצלחתם היא ייחודה במנינה ואין דומה לה בכל הארץות שהיו תחת השלטון הנאצי. רבות הן הסיבות לייחודיות זו, אך הבולטת שבהן נועזה ביחסה של האוכלוסייה ההולנדית אל היהודים. למורת מספר לא מבוטל של שונאי יהודים בקרבם, רבים מבין ההולנדים רצו לעוזר לנזרפים – מתוך ידידות אישית, מושם שנכמרו רחמיים על חסרי הישע ומתווך שנאה לאויב המשותף. מבין כל הארץות הכבושות, רק בהולנד הושיטה המחתרת המאורגנת יד ליהודיים. תמכה בכיסיה באלה שהסתתרו ואף הקימה קבוצות, שעסקו אך ורק בהצלת יהודים. על רקע זה ניתן להבין את היקף המבצע המרשימים של הסתרת החלוצים ואת הצלחתו. היומה לכך באה מצד החברים יוצאי גרמניה, שכבר חוו עלبشرם את אימני המשטר הנאצי והתפכו מכל האשליות על עתידם של היהודים תחת משטר זה. בדרך כלל לא ניסו החלוצים להינצל בעוראת קשריהם האישיים כל אחד לעצמו ואף לא הצליחו מקום מסתור בקבוצות קטנות. המדריכים הצערירים חשו מחויבותם כבדה כלפי כל החלוצים, בני כל הגילאים ומכל התנופות. תחותם אחוריותם על כל החברים הייתה כה עצה, שגם אם מצא מי מן החלוצים מהבוא לעצמו, לא נחוו עד שגילו את מקום הימצאו כדי לשלבו בפעולות ההברחה אל מעבר לגבולות הולנד, לספרד. יש לציין כי היעדר מחתרת מזונית בהולנד (זו קמה באיחור, והחלתה בפועלות של ממש רק בשנת 1944), מנע גם מן הגוער היהודי כל אפשרות לחיימה, שלא כבצורת, למשל.

מציעי הצללה, שהתנהלו בתחום רב וביקף גדול, לא היו אפשריים בלבדי עורתה

תוכן העניינים

הקדמה	5
מונוגרפיה	7
חברי ההכשרות והמחתרת שנרצחו	31

מבוא

הספר שלפנינו הוא פרי מאצינו להנציח בעוד מועד את שמותיהם של כל חבריינו הילדיים, בהכשרות השונות בהולנד, שנעפו בתקופת הכיבוש הגרמני. בתחילת עברותנו שחברם מקרוב. שיתוף פעולה ההרמוני בין יוסף וסטרויל וחבריו לבין החלוצים – ללא חילוקיידעות אידיאולוגיים, ללא ניגודים בין יהודים ולא יהודים ולא שמן השדנות הדדיות היה בבחינת תופעה נדירה וווצאת דופן בכל אירופה הכבושה; והוא גם מסביר את השמירה על הסודיות, החיונית להצלחת פעולות מחתרתיות. שיתוף פעולה גורלי זה מצא את ביטויו הסמלי במתום של שושן ווופ: שניהם הקריבו את חיים כאשר סירבו, כל אחד בשעתו, למסור לאויב מידע על חברייהם ועל פעולותיהם.

לא פלא אפוא, שהניצולים מן התבערה ההיא נשארו קשורים זה לזו בעבותות ידידות ושזכירים של החברים שנפלו בדרך, ובמיוחד של המדריכים המובילים, חוקם בלבם עד עצם היום הזה. עדות לכך הם מפעלי ההנצחה שהקימו החברים בישראל והפרושים על הפרשה שהביאו לדפוס. ועוד יד נטויה: ביום אלו הולך ונשלם מפעל ההנצחה לזכר החלוצים ב"יד ושם". גם ספר זה משמש אותה מטרה.

יש להזכיר טובה לכל העוסקים במלאה, ובמיוחד ליגאל בנימין, שעסוק בפרש הצלה החלוצים במסגרת מחקרו ההיסטורי. רגשות עמוקים של שותפות גורלם המנייעים את כל החברים שנתנו יד לפעולות ההנצחה. יברכו המצילים והניצולים כולם.

יוסף מכמן

המאורגנת של קבוצת לא"י הווים, חסידי אומות העולם הנקראות על שם מנהיגם הבלתי-יאלייה יופ וסטרויל. האיש, שהיה בעל עקרונות מוגדרים היטב, האמין בתנוגדות היהודים, אך גם הוא עצמו הושפע מן האידיאלים ומרוח החברות של החלוצים לאחר שיתוף הפעולה ההרמוני בין יוסף וסטרויל לחבריו לבין החלוצים – ללא חילוקיידעות אידיאולוגיים, ללא ניגודים בין יהודים ולא יהודים ולא שמן השדנות הדדיות היה בבחינת תופעה נדירה וווצאת דופן בכל אירופה הכבושה; והוא גם מסביר את השמירה על הסודיות, החיונית להצלחת פעולות מחתרתיות. שיתוף פעולה גורלי זה מצא את ביטויו הסמלי במתום של שושן ווופ: שניהם הקריבו את חיים כאשר סירבו, כל אחד בשעתו, למסור לאויב מידע על חברייהם ועל פעולותיהם.

לא פלא אפוא, שהניצולים מן התבערה ההיא נשארו קשורים זה לזו בעבותות ידידות ושזכירים של החברים שנפלו בדרך, ובמיוחד של המדריכים המובילים, חוקם בלבם עד עצם היום הזה. עדות לכך הם מפעלי ההנצחה שהקימו החברים בישראל והפרושים על הפרשה שהביאו לדפוס. ועוד יד נטויה: ביום אלו הולך ונשלם מפעל ההנצחה לזכר החלוצים ב"יד ושם". גם ספר זה משמש אותה מטרה.

יש להזכיר טובה לכל העוסקים במלאה, ובמיוחד ליגאל בנימין, שעסוק בפרש הצלה החלוצים במסגרת מחקרו ההיסטורי. רגשות עמוקים של שותפות גורלם המנייעים את כל החברים שנתנו יד לפעולות ההנצחה. יברכו המצילים והניצולים כולם.

כדי להסביר על השאלה הראשונה, אביה סיפר חוויה אישית, אשר הניעה אותו להירחט לאתגר קשה זה. לפני למעלה משנה נפלה לידי חברה שענינה קורותיהם וגורלם של 105 פליטים – רובם מרכז אירופה – שהגיעו להולנד ב-1939 ובתקופה הראשונה לשוהותם אוכסנו באכסניה הנוצר "De Kleine Haar" בכפר חורסל (Gorssel). החובה כללת את שמותיהם של 105 העזיריים, פרטם על מקום הולדתם, תאריך לידתם, מקצועם, שמות ההכשרות ומיקומות נדודייהם בהולנד בימי המלחמה, וכן גורלם הסופי – מחותן המות. האכסניה בחורסל זכרה לי מפגישות וכנסים שנערכו בה. רבים מן העזיריים היו מוכרים לי.

התחלתי לדפדף: "פיינגרש", רוזה, נולדה באולדאו 29.8.20... נספה בסובייבור 16.5.43. ניסיתי לזכור: היכן הייתה אותה באותו יום בספטמבר 1942? – באותו יום עבדתי פדיין אצל האיכר, ובערב בילתי עם חברים בדירתנו המשותפת בשיכון חולין. – והיכן הייתה באותו יום באפריל 1943? – באותו יום כבר ישבתי בדורמה של צרפת, על שפת הים התיכון, ונהנית מospace אכיב.

כאן נתגלה לי לרגע טפח ממשועטה של מה שקרו בשם הכלול ה"שווה". לפעת כאלו ניתך עלי כל כובד האסון הקולקטיבי והאישי, שפקד את כולנו יחד ואת כל אחד בנפרד

היתה זו הקבוצה היחידה בקרב יהדות הולנד שהגיעה לידי התארגנות מתחתרתית, ובכך ייחודה.

הנאצים ביקשו לנפץ את כל התקות שטלו היהודים בהתקנות אקטיבית ובישועה שתבוא מבהוץ, כדי להביאם לכליל ייאוש והשלמה עם גורלם. ההתקנות לכר היהת כרוכה, קודם כל, בפריצת המחסום הפסיכולוגי, דהיינו: בהtanגרות מן הגישה הסביבה ובהחלטה מטטרוטו של מעשה הנזחזה זה.

לבחור בדרך אחרת. רעיון ההגשמה הציונית, האמונה בעתיד ארץ-ישראל, בחשיבות כל פרט

למעשה – כבוד החיים – וחובתו כיהודים להביא את מתינו ל'קבר ישראל'. וכך, על כל

הפיגוע שהושה פגעה בנו, נספה גם מניעת הקבורה מן היהודים תוך מאמץ ליטול מהם את

צלם האנוש לא רק לפני ההשמדה הפיזית, אלא גם אחריה.

רבים מחבריינו שנשפכו לאחותו ולחטאתו של האויב ואת ההבטחה לעתיד.

כוחם הפנימי של החלוצים נבע מאמונתם באידיאל חלקן מ"ההגשמה העצמית", אך יכולת עמידתם נתחשלה גם בשל הטרופות קשיי המשפחה מכוראה המצוות או חלקם לבוגדי המתים – למתים אין בכבוד – אלא כדי לשמור על כבודנו-Anno.

לבסוף נשאלת השאלה על זהותנו-Anno היום. מי אנחנו, הנותרים? אנחנו, יוצאי התגונעה החולזית בכללו ותנוועות הנעור החלוציות בפרט, ילידי הולנד ואלה שנמלטו אליה ממרכזי אירופה לפני המלחמה, כדי להתחיל בה את הבשורת או להשלמה. את רובנו איהה או שאיפה אחת – לעלות לארץ-ישראל ולבונתה. זה היה לפני שנים או רגע. ועתה לא נותרנו אלא מעט יותר ממחזית. ציורנו מורכב מאנשים שונים זה מזה ונבדלים כמעט בכלו:

בציפיותם ובנטוותיהם האישיות, בהשקפות עולמים ובאורח חייהם: ורק ייחוד עבורי המשופך מאחד אותנו. חווינו יהד חוויה, אשר לא רבים במרוצת ההיסטוריה עברו שכמותה ואנו עדין יכולים לספר ולהזכיר בה, מתוך מחויבות לזכרם של חברי שפטיל חיים נקטע באחת התהונות.

החלוצים בימי הכיבוש הנאצי

והותירנו ללא מוצא ומפלט אלא בהתעלמות ובהדקה. השואה נעשית מובנה רק ככיהא מפורשת לפרטיהם. אנו נהגים לדבר על "קרבנות", "נרצחים", "נספים" או על "ארבע בתאות חולוצים שנספו", וכל אלה הם סטריאוטיפים, CISIOMIM ANONIMIIM, הבאים לטשטש את המודעות ולהגן علينا מלנסות ולתפס את הבלתיינחט. לשחרר את חברי מאנונימיות היא אמת מטרוטו של מעשה הנזחזה זה.

החלק השני של השאלה נקשר בתודעתו למושג "כבד המת". ואולם כוונת המושג היא לבודד החיים – וחובתו כיהודים להביא את מתינו ל'קבר ישראל'. וכך, על כל הפיגוע שהושה פגעה בנו, נספה גם מניעת הקבורה מן היהודים תוך מאמץ ליטול מהם את צלם האנוש לא רק לפני ההשמדה הפיזית, אלא גם אחריה.

רבים מחבריינו שנשפכו לאחותו ולחטאתו של האויב ולא מודע, ולא קרוב ולא מודע, והם נעלמו כלל היו. חובתו האנושית האלמנטרית היא להוכרים ולהעדיל חייהם עלי אדמות. לא

לבודד המתים אין בכבוד – אלא כדי לשמור על כבודנו-Anno. לבסוף נשאלת השאלה על זהותנו-Anno היום. מי אנחנו, הנותרים? אנחנו, יוצאי התגונעה החולזית בכללו ותנוועות הנעור החלוציות בפרט, ילידי הולנד ואלה שנמלטו אליה ממרכזי אירופה לפני המלחמה, כדי להתחיל בה את הבשורת או להשלמה. את רובנו איהה או שאיפה אחת – לעלות לארץ-ישראל ולבונתה. זה היה לפני שנים או רגע. ועתה לא נותרנו אלא מעט יותר ממחזית. ציורנו מורכב מאנשים שונים זה מזה ונבדלים כמעט בכלו: בציפיותם ובנטוותיהם האישיות, בהשקפות עולמים ובאורח חייהם: ורק ייחוד עבורי המשופך מאחד אותנו. חווינו יהד חוויה, אשר לא רבים במרוצת ההיסטוריה עברו שכמותה ואנו עדין יכולים לספר ולהזכיר בה, מתוך מחויבות לזכרם של חברי שפטיל חיים נקטע באחת התהונות.

בתקופה שלטון הנאצים באירופה היה מאבקו של העם היהודי שונה בJKLM ממאבקם של העמים האחרים. הללו נאבקו על שחרורם מן השפעה ועל שחרור ארכזותיהם מעולו של כובש אcor, ואילו העם היהודי נאבק על חייו ועל המשכו הפיזי. لكن ההישרדות הייתה לערך עליון ולמטרה שיש לשאוף אליה בכל דרך.

התנועה החלוצית בהולנד מנתה בתקופת השואה כ-800 חברים, שיעור מזרחי מכלל 140 אלף יהודי הולנד. ואולם בפרק המלחנה הציוני המאורגן בהולנד היו החלוצים כ-16 אהווים, וחלם בתוך תנועת הנעור הציונית עליה עלה על 37 אהווים. יתרה מזו, השיבותה של התנועה החלוצית לא הייתה נועיצה במסקלת המספרי, אלא בעיקר במסקלת הסගולי. בתקופת השואה

היאונה החלוצית ברוסיה בשליה מלחתת-העולם הראשונה בעקבות שני אירופים היסטוריים מכריעים: המהפכה הרוסית והهزרת בלפור. הווזות למהפכה הרוסית ניתנה לראשונה לנער היהודי ברוסיה הזוכה להגדירה עצמית ולהתארגנות חופשית, ואילו ההזרה

צמיחתן של ההכשרות בהולנד

תנועת "החלוץ" הוקמה ברוסיה בשליה מלחתת-העולם הראשונה בעקבות שני אירופים היסטוריים מכריעים: המהפכה הרוסית והهزרת בלפור. הווזות למהפכה הרוסית ניתנה לראשונה לנער היהודי ברוסיה הזוכה להגדירה עצמית ולהתארגנות חופשית, ואילו ההזרה

הארגון לא נתנו דעתם עליכך, שהaicר ההולנדי אינו יכול לשמש דוגמה ומופת לחקלאי בארץ-ישראל, לא מבחינה מקצועית ועל אחת כמה וכמה לא מבחינה רוחנית. הארגון עשה רבות לקידום המילונות המקצועיים של החברים, אך הוא לא ייחס חשבות מספקת להקניית הארץ ולכונן בה חברה חדשה, מושתתת על עובדה יהודית עצמית, על שוויוניות ועל צדק סוציאלי. הוקמו והקשרו כדי להכין את הנעור החלוצי למימוש מטרות אלה.

מוקדי המהפהча הגיעה רוח התקופה גם להולנד המורחכת. באסיפה "ברית ציוני הולנד" (Nederlandse Zionisten Bond) שהתקיימה בהילוורסום (Hilversum) בשנת 1917 נימנו עם חברי "הציונים הכלליים ב'", היינית, שగרמה לארגון להתNEGד להקמת "קיבוץ ההכשרה", אף על יעקבות ההצעה בלבד, יומו שלמה פישר, ר' כהן ואמייל פישר את הקמת מפעל ההכשרה בהולנד. אחרי שנה כבר עברו שמונה חלוצים אצל איכרים בסמוך לעיר דיוונטר (Deventer), שמיינן את פעולותיהם וביולי 1919 הגיעו מספרם ל-35. בסוכות תר"פ (סוף ספטמבר – ראשית אוקטובר 1919) נערכה בדיונטר הוועידה הראשונה של החלוצים, בהשתתפותו של ר' כהן, ובה הוחלט, בין השאר, על הקמת ארגון ההכשרה. הארגון הוקם הלכה למעשה ב-7 בנואר 1920, וב-2 במאי 1921 זכה בהכרה רשמית, ושמו היה "האגודה להכשרה מקצועי של חלוצים לארץ-ישראל" (Deventer Vereniging tot Vakopleiding van Palestina Pioniers). מן ההכרה בו ועד לחיסולו הסופי של כל ההכשרות בשנת 1943 נוהל הארגון בידי ר' כהן ואשתתו.

ההכשרה הייתה חקלאית מעיקרה: מרבית הזמן נועד לארגון להוסיף גם ענפי חקלאות ומלאכה, אך זאת בהיקף מצומצם בלבד. הבנות עבדו בעיקר במוסדות ציבור יהודים: בתיהולים, בתיאבות ומוסדות, בתיאבות ומוסדות, בשקי בית פרטיטים ומטות עבדו במשקיה-הבית של האיכרים. ההכשרה שסיפק "ארגון דיוונטר" הייתה "הכשרה בחודים" במלוא מובן המלה. החברים עבדו אצל האיכרים בעבודת כפיים קשה (בחורף 10–12 שעות ביום, ו-12–16 שעות ביממה בקיץ). אחת לשבועיים קיבלו يوم חופש (אחרי חילבת הבוקר), והוא נוצל למפגש חברתי, ללימודים ולקבלת מידע בסניף "החולוץ". כמרקון,

בחודשי החורף היו החברים זכאים לערב חופשי אחד או שניים כדי להשתתף בקורסים בעברית ולחקלאות. המפגשים החברתיים נערכו באחת מערי השודה, שלעתים הייתה מרוחקת מרחק רב ממקומות העבודה, והօפנאים היו כליה-התכוורת היהודית שעד מושגתו החברים בכל תנאי מוגאודר. שכרם של החברים היה זעום ביותר. לעיתים לא קיבלו המתחוללים בחודשים הראשונים לעובודתם, אפילו דמייניס, ואילו שכרם של הותיקים והמנוסים ביוטר הגיע, במקרה הנכיבות, למחרית שכרו של פועל חקלאי. הם היו בתנאי מגוריים עלובים ביוטר ובכדיות חברתיות ותרבותית. העלייה לארץ-ישראל הייתה מותנית בתקופת ההכשרה שנמשכה שנתיים לפחות, אולי, בגל המחסור בסרטיפיקטים, ארוכה לעיתים המנתנה לעלייה גם חמיש או שש שנים. יתר-עליכן, עד לשנת 1933 לא היו למוסדות הציוניים אמצעים למן את הוצאות העלייה. החלוצים נדרשו לשאת בהוצאות אלה בעצמם, ומשום כך נאלצו להמתין לעלייה שנתיים נוספות. תנאי ההכשרה קשים מעין אלה לא היה להם אח ורע

על הקמת בית לאומי בארץ-ישראל הפכה את ההגשמה הציונית לאפשרות שיש בה ממש. חברי תנועת "החולוץ" ראו את ייעודם בהגשמה הציונית והתעדדו ליטול חלק פעיל בבניין הארץ ולכונן בה חברה חדשה, מושתתת על עובדה יהודית עצמית, על שוויוניות ועל צדק סוציאלי. הוקמו והקשרו כדי להכין את הנעור החלוצי למימוש מטרות אלה.

מוקדי המהפהча הגיעה רוח התקופה גם להולנד המורחכת. באסיפה "ברית ציוני הולנד" (Nederlandse Zionisten Bond) שהתקיימה בהילוורסום (Hilversum) בשנת 1917 נימנו עם חברי "הציונים הכלליים ב'", היינית, שגרמה לארגון להתNEGד להקמת "קיבוץ ההכשרה", אף על יעקבות ההצעה בלבד, יומו שלמה פישר, ר' כהן ואמייל פישר את הקמת מפעל ההכשרה בהולנד. אחרי שנה כבר עברו שמונה חלוצים אצל איכרים בסמוך לעיר דיוונטר (Deventer), שמיינן את פעולותיהם וביולי 1919 הגיעו מספרם ל-35. בסוכות תר"פ (סוף ספטמבר – ראשית אוקטובר 1919) נערכה בדיונטר הוועידה הראשונה של החלוצים, בהשתתפותו של ר' כהן, ובה הוחלט, בין השאר, על הקמת ארגון ההכשרה. הארגון הוקם הלכה למעשה ב-7 בנואר 1920, וב-2 במאי 1921 זכה בהכרה רשמית, ושם היה "האגודה להכשרה מקצועי של חלוצים לארץ-ישראל" (Deventer Vereniging tot Vakopleiding van Palestina Pioniers). מן ההכרה בו ועד לחיסולו הסופי של כל ההכשרות בשנת 1943 נוהל הארגון בידי ר' כהן ואשתתו.

הקשרת הבוגרים

א. ההקשרת הבוגדים – "ארגון דיוונטר"

רוב החלוצים שישבו בהולנד בשנות העשרים הגיעו אליה ממזרח-אירופה: הראשונים שבהם היו פלייטי מלוחמת-העולם הראשונה. בעשור הראשון לקיומה – בשנים 1918–1928 – עברו את ההכשרה 113 חלוצים, בתוכם 9 ילידי הולנד ו-37 משלתמים מארץ-ישראל, במרוצת ארבע השנים הבאות (1928–1932) – הוכשרו עוד 140 חלוצים, בהם מספר הולנדים של ילידי גרמניה וגם ילידי הולנד נוספים.

בשנת 1933 התרחיב ארגון ההכשרה בהולנד במידה ניכרת: "החולוץ" הגרמני החל, מכורח הנכיבות, להקים הקשרות מחוץ לגבולות גרמניה. חלוקם של ילידי הולנד בהקשרות נשר עזין צנوع, אבל גודל בהתמדה, ובשנות הארכבים הגיע ל-30 אחוזים.

Twello, Den Bosch, Marum (Winterswijk) ויצאו לעובdot יומם אצל איכרים ומגדלן ורקטות. ואולם המרכזים הללו חסלו במהרה ומשנת 1921 התגוררו החברים בתיהם של האיכרים, וזאת משום שראשי "ארגון דיוונטר", דגלו בהפיקת החלוצים לאיכרים לא רק בעיסוקם אלא בכל אורח-חייהם. מנהיגי

עד משקים מתאימים להכשרה, והשני – בغال בעיות חברתיות. במקומות הוקמו שני מרכזיים חדשים, האחד בכיוורויק (Beverwijk) שבמחוז צפון-הולנד (Noord-Holland), והאחר בפראנקר (Franeker) שבמחוז פריסלנד (Friesland). המרכז בכיוורויק הצטמצם בסוף שנת 1940 מכיוון שלמן המועד זהה אסרו הגרמנים על היהודים בעלי נתינותו זרה לשאות באזור החופף. במקומות הוקם מרכז הכשרה חדש בלאך-קפל (Laag-Keppel) שבמחוז חלדרלנד (Gelderland), ומקצת החברים עברו אליו. الآחרים המשיכו את הכשרתם במסגרת "הכשרה הבוגדים".

ראוי לציין, כי תנאי העבודה במרכזי ההכשרה לא היו קלים מלה שב"הכשרה הבוגדים": נ蹶ר הוא ליום העבודה הארוך נספפו עוד שעות רבות של רכיבה על אופניים, השכם בבוקר ומואוחר בלילה, לעיתים בתנאי מזג-אוויר קשים. במסגרת חייו השיתוף במרכזי ההכשרה נוצר הווי חברתי ותרבותי עשיר. למורות שנייה ארגוני החסות, "ארגון דיוונטר" ר'דת הארץ", המעיטו בערכם של היבטים החברתיים והתרבותיים, נטו הכל להכיר באזרחי התרבות והחברה של החלוצים הדתיים. התנאים של מי שהשתלמו במלאה ושל הבנות היו שווים בשתי ההצלחות.

: בהולנד הייתה

ג. "אגודת ישראל"

אגודת ישראל, תנועה דתית אוורתודוקסית שלולה עקרונית את הפטرون הציוני המודרני, החלה אף היא לזכות חבל בבניין הארץ, אם כי מתוך הסתייגותימה, עקב התמורות שחלו בה עם התפתחות היישוב היהודי בארץ-ישראל. הלירוח זה בא לידי ביטוי גם בהולנד, וביתר שאת לאחר עלייתם של הנאצים לשלטון בשנת 1933.

באותה שנה הוקם בגאנסדה (Enschede) שבמחוז אובראייסל מרכז הכשרה ביוםתם של כמה מחברי "אגודת ישראל" – י. סימון, תושב המקום, ד"ר האסדורף, מר דה האס (de Haas), י. פרומן ולינה סנדורס, שהיו גם מעין ועד מנהל של המרכז – ובשיתוף פעולה עם קהילת אנסודה ורבה הראשי, הרב הירש. המרכז בגאנסדה אורגן על פי תבנית המרכז שבאלמלו ובסוף שנות השולשים, כאשר מספר החברים שבו הגיע ל-70, הוא הועתק למקום הוקם בשנת 1933 באומן (Ommen), שניהם במחוז אובראייסל (Overijssel). מספר חברי ההכשרה הדתית גדל עם זרימת חלוצים פליטים מגරמניה בעקבות האירופאים שם ועם חזרתו רעיון ההגשמה אל תוך שורות "זכרון יעקוב", תנועת הנעור הדתית שהשתיכתה ל'פדרציית הנעור היהודי' (Joodse Jeugd Federatie). בשנת 1935 היו כבר 56 חלוצים דתים בהכשרה, 54 מהם ילידי הולנד – שיעור שנשאר יציב עד לשנות הארבעים, גם כאשר מספרם הכלול של החברים גדל.

כבר בשנת 1935 פורקו המרכזים שבאלמלו ובאומן, הראשון בגל הקשי למצו באזור רוב הבנות,ומי שהוכשרו באחת המלאכות, זכו בדרך כלל לתנאי עבודה קלים יותר. חלקם גרו ב"בתי החלוץ" בדיונטר, באמסטרדם, ברוטרדם ובאוטרכט, אך רובם סבלו אף הם מבדידות חברתית בהיותם מפוזרים בעיירות ובכפרים ברחבי הולנד.

ב. ההכשרה הדתית – "דת הארץ"

הכשרה הדתית הוקמה לאחר ייסודה "ארגון דיוונטר", ועד שלהי שנות העשרים הצלפהו אליה חברים מעטם בלבד, רובם ילידי הולנד. מארגני ההכשרה הדתית חיפשו לחניכיהם מקומות עבודה אצל איכרים, ואולם כשמורי מצוות הם נאלצו להתגורר אצל משמחות יהודיות ולהיות סמכים על שולחן. עקרון "הכשרה הבוגדים" לא הלם את ההכשרה הדתית עם התרחבותה הוקמו מרכזי ה�建ה עם מగורים משותפים לחבריהם, בהתאם למוגמת ההתקפות של ה�建ה זו.

במשך שנים אחדות ניסה "המורחה" (הפלג הדתי של "ברית ציוני הולנד"), להקים ארגון הכשרה בשיתוף עם "אגודת ישראל" ועם "האספה של הרבנים הראשיים של הולנד". ואולם לאחר שנכשלו מאמציו אלה, הקים "המורחה" לדודו מדור החלוצים" שנוהל תחילתה על ידי ס"ל דה בער (de Beer) ובתקופה מאוחרת יותר על ידי א' דאסברג (Dasberg). ביוני 1933 הפק "המודור" לארגון בשם "דת הארץ", וזה, כקודמו, עבד בשיתוף פעולה עם "ארגון שני ענייני מימון, איתור המקומות לה�建ה וקיים הקשר עם השלטונות; ואילו בידי "דת הארץ" הופקד הטיפול בענייני תרבות ודת וארגן מרכזי ה�建ה לחברה, וכן קבלת חברות וחולקת סדרטיפיקטים. כאמור, דגלת ההכשרה הדתית בהקמת מרכזי ה�建ה הקלאית בתבנית הקיבוצים, שהחברים מתגוררים בהם: הבנים יוצאים לעבדות יומם אצל האיכרים ומגדי הירקות שבבסביבה, והבנות מנהלות את משק' הבית. במרכזי הללו אפשר היה לקיים את דתנו ישראל, למדוד תורה ולנהל חיים חברתיים סדריים.

המרכז הראשון להכשרה הדתית הוקם באלמלו (Almelo) בסוף שנת 1930, ומרכז נוסף הוקם בשנת 1933 באומן (Ommen), שניהם במחוז אובראייסל (Overijssel). מספר חברי ההכשרה הדתית גדל עם זרימת חלוצים פליטים מגראמניה בעקבות האירופאים שם ועם חזרתו רעיון ההגשמה אל תוך שורות "זכרון יעקוב", תנועת הנעור הדתית שהשתיכתה ל'פדרציית הנעור היהודי' (Joodse Jeugd Federatie). בשנת 1935 היו כבר 56 חלוצים דתים מהם ילידי הולנד – שיעור שנשאר יציב עד לשנות הארבעים, גם כאשר מספרם הכלול של החברים גדל.

כבר בשנת 1935 פורקו המרכזים שבאלמלו ובאומן, הראשון בגל הקשי למצו באזור

הניתוק מן העולם שבוחן. תקנות השלטונות גורו למשה ניתוק מוחלט מן החברת הסוכבת: הן אסרו על עזיבת המქם ללא רשות, על לימוד השפה ההולנדית ועל קשרות קשורים חברתיים עם בנות הסביבה. אמנים לא תמיד נשמרו התקנות הללו, אבל עצם קיומן הגביר את ההצלחות וממן הנעור היהודי בהולנד.

ג. הכשרה הבוגרים – סיכום

רוב החלוצים בהכשרות היו נחננים זרים במעמד של פליטים ונוקקו לרשיונות שהייה ועובדת מטעם הממשלה וכן לעזרה כדי למצוא מקומות עבודה, מגורים ומימון. לכל אלה דאגו והסתבה מקצועית לפליטים יהודים מגרמניה. בתכנית המקורית דובר על קבלת אלף פליטים. מחוסר אמצעים צומצם מספרם ל-250-500, בעוד שהרשויות הממשלתיות הגיעו ל-300 לכל היותר. גם למספר זה הסכימה ממשלה הולנד רק לאחר ליל הבדולח. החניכים נבחרו על פי תנאים אחדים: ככלו היו חווים להיות יוצאי גרמניה וחמשים מהם – פליטים שהגיעו להולנד לפני 1934; חלקם של "ציונים" היה צריך להיות שווה לזה של "לא ציוניים", וכל החניכים נדרשו לעזוב את הולנד לאחר שלמת הכשרות.

החלוקה ל'ציונים' ול'לא ציוניים' הייתה שרירותית: כ'לא ציוניים' הוגדרו מי שניטו להגר אל מעבר למחנה שליחות למורת. "נענשו" גם חברי שעברו על כליה התנהגות שקבעו ארגוני היהודי מגרמניה: כך היה גם במקרה של הנסיבות האחריות, אלא שבנן לא נדרש בני הנעור היהודים. החניכים, שניהלו בכך את העמותה לעובדה יהודית וירינגרמייר, והן את ההורקדורף, הטביעו את חותם על אופיו של מרכז ההכשרה. מנהלו הראשון של ההורקדורף היה לובינסקי, שהגיע מגרמניה עם הקמת המוסד, וכאשר עלה ארץ החלייף מהתקף משה צאנלסון ליד ארץ-ישראל. הוא בא להולנד בשלהי, היה חבר הנהלת "ברית ציוני הולנד" ונודעה לו השפעה רבה בקרב המוסדות. הוא ניהל את המקום עד יום נפילתו בשבי, ביוני 1940. בעיני החברים הצעיר כבעל סמכות השומר על מרחך. ההורקדורף נבנה כקיבוץ הכשרה: המשק החקלאי, גדול ומעורב, כלל גם בתיהם מלאכה. צריפיס נוחית שימושו למגורים והשירותים היל' משותפים. גם מוסדות ציבור הוקמו במקום. כבקיבוץ כן גם כאן ניהלו את המשק החברים עצמם, אך מנהלי עבדה ומדריכים מקצועיים, לא יהודים, מן החוץ הדרכיהם סייעו להם. אורך יום העבודה נקבע לשעונה שעotta, הגברים עברו בענפי החקלאות והמלאכה, והבנות ניהלו את ענפי השירותים ונתלו חלק גם בעבודות המשק. ב"צריף הנעור" שבמקום למדיו צעירים בני 15-17 עליyi מערכת לימודים עשיריה, ובמרכזו התנהלו חי תרבותיים וחברה ערים ותוססים. עם זאת גם כאן, כמו בכל חברה קטנה ולא איחוד, נתגלו לעיתים מתחים פנימיים על רקע אישי ופוליטי, הן בגל ויכרונות העבר והדאגה לעתיד והן בגל

דיוננטי" בעניינים טכניים ומקצועיים, ואם כי בין המרכזים שבאלמלו ובאומן שרוו יחסים ידידותיים, אפשר לומר, בהכללה, שהכשרה זו הייתה מנותקת כמעט לחולין מיתר ההכשרות וממן הנעור היהודי בהולנד.

ד. קיבוץ ההכשרה ההורקדורף

ההורקדורף (Werkdorp) הוקם בפברואר 1934 בצוונו של מהוז צפנ-הולנד על קרקע שיבשה ומן קזר קודם-לכן. יומו את הקמתו האישים ג' פלאטו (G. Flatow), ג' ואן דן ברך (G. van den Berch), שלוחת "יעד הפליטים" ו"העמותה לעובדה יהודית וירינגרמייר" (Stichting Joodsche Arbeid Wieringermeer) ההורקדורף נועד לשמש מרכזו להכשרה ולהסתבה מקצועית לפליטים יהודים מגרמניה. בתכנית המקורית דובר על קבלת אלף פליטים. בעוד שהרשויות הממשלתיות הגיעו ל-300 לכל היותר. החניכים נבחרו על פי תנאים אחדים: ככלו היו חווים להיות יוצאי גרמניה וחמשים מהם – פליטים שהגיעו להולנד לפני 1934; חלקם של "ציונים" היה צריך להיות שווה לזה של "לא ציוניים", וכל החניכים נדרשו לעזוב את הולנד לאחר שלמת הכשרות.

החלוקה ל'ציונים' ול'לא ציוניים' הייתה שרירותית: כ'לא ציוניים' הוגדרו מי שניטו להגר אל מעבר למחנה שליחות בלבד. אוכלוסיית ההורקדורף הייתה מדגם מייצג של הנעור היהודי מגרמניה: כך היה גם במקרה של הנסיבות האחריות, אלא שבנן לא נדרש בני הנעור להכשרה יהודית וירינגרמייר, והן את ההורקדורף, הטביעו את חותם על אופיו של מרכז ההכשרה. מנהלו הראשון של ההורקדורף היה לובינסקי, שהגיע מגרמניה עם הקמת המוסד, וכאשר עלה ארץ החלייף מהתקף משה צאנלסון ליד ארץ-ישראל. הוא ניהל את המקום עד יום נפילתו בשבי, ביוני 1940. בעיני החברים הצעיר כבעל סמכות השומר על מרחך. ההורקדורף נבנה כקיבוץ הכשרה: המשק החקלאי, גדול ומעורב, כלל גם בתיהם מלאכה. צריפיס נוחית שימושו למגורים והשירותים היל' משותפים. גם מוסדות ציבור הוקמו במקום. כבקיבוץ כן גם כאן ניהלו את המשק החברים עצמם, אך מנהלי עבדה ומדריכים מקצועיים, לא יהודים, מן החוץ הדרכיהם סייעו להם. אורך יום העבודה נקבע לשעונה שעotta, הגברים עברו בענפי החקלאות והמלאכה, והבנות ניהלו את ענפי השירותים ונתלו חלק גם בעבודות המשק. ב"צריף הנעור" שבמקום למדיו צעירים בני 15-17 עליyi מערכת לימודים עשיריה, ובמרכזו התנהלו חי תרבותיים וחברה ערים ותוססים. עם זאת גם כאן, כמו בכל חברה קטנה ולא איחוד, נתגלו לעיתים מתחים פנימיים על רקע אישי ופוליטי, הן בגל ויכרונות העבר והדאגה לעתיד והן בגל

ليل הבדולח וקלטו ילדים פליטים בני 13–15. ואולם, מכיוון שהמקום ששוכן בו ה"פונדלהוף" ניזונה גם מהבדלי רקע בין ילדי הולנד לפלייטים. ילדי הולנד אשר האטרפו ל"החלוץ" היו על-פיירוב בעלי השקפת עולם סוציאליסטית, רבים מהם יוצאי תנועות הנוער של "פועלי ציון" (הפלג הסוציאליסטי של "ברית ציוני הולנד") ו"מכבי הצער". לרובם הצער, רק לעיתים רחוקות הגיעו לבחר"ד ול'חברת העולים", שמספר חבריהם היה קטן יחסית, שליחים מארץ-ישראל, והדבר גרע לא מעט מכשור פולחם וממעדים.

ליל הבדולח וקלטו ילדים פליטים בני 13–15. ואולם, מכיוון שהמקום ששוכן בו ה"פונדלהוף" ניזונה גם מהבדלי רקע בין ילדי הולנד לפלייטים. ילדי הולנד אשר האטרפו ל"החלוץ" היו על-פיירוב בעלי השקפת עולם סוציאליסטית, רבים מהם יוצאי תנועות הנוער של "פועלי ציון" (הפלג הסוציאליסטי של "ברית ציוני הולנד") ו"מכבי הצער". לרובם הצער, רק לעיתים רחוקות הגיעו לבחר"ד ול'חברת העולים", שמספר חבריהם היה קטן יחסית, שליחים מארץ-ישראל, והדבר גרע לא מעט מכשור פולחם וממעדים.

לilik ha-badolach veklato yeladim plitim bni 13-15. ve'alom, mekiyon shahmekom sheshochen bo ha-fondelhof" la-haspik le-zorchi ha-kashra matokhata, hovevru ha-chinukim ba-agosto 1939 l-mosad hadash shel uliyot ha-nouer bl-oosdrecht (Loosdrecht) sheleid ha-yiluorsot. benovember 1940 ziyyo ha-germanim le-penot at bayt ha-nouer b-meynsehernland v-chinuki hovevru gom ham l-mosad ha-chadash. bi-yuni 1941 nafcha ba-alzon (Elden) shel id aranot b-machzo chalderland ha-kashra nosfet ba-chosot "argon di-yonter" le-shabat gil ha-binimim. ha-tinukim hoi cholim chadshim, yidi hولנד, v-cholim v-chinukim shahveru mahaadaa v-loosdrecht bagel ha-zefipot sharrha shem. "argon di-yonter" minha manhalat metuomo ba-tarbutot v-chaverah, tachomim shenashbo b-argoni ha-hosot camshanim. merbiot ha-medoricim ba-hakshrot ha-zeiurim (ra'ah le-hal) ba-ao makrav ha-cholatzim v-nodua lahem shem ha-shpua niyarta. benosf l-ek kiyimo kshirim um sneyfi ha-tanuva ha-cholozit b-arezofe, v-beuyker b-arez-ישראל. hiyosim um arez-ישראל ba-ao li-yi bityo la-ek b-magim um mosdot v-mafghot, ala gam ba-hataganot ha-zeiurit shel "kibutz uliyya" shkiyim kshirim reuvenim v-ayshim um ha-kiyuv shaliyo b-ikشو la-hatzera. cmorin ha-iyta lahem id b-cholot ha-sertifiekatim, v-argoni ha-hosot ha-motza'ot shel "beulim ha-duda".

כלל, auon kshabat, v-blvd shel la-tahia horiga man ha-umdot motza'ot shel "beulim ha-duda". ha-zeiurim uzamim ra'ao b-kefipotm la-argoni ha-hosot corah shanen manos mnego, ar naemanotm hioita lemrico "ha-chaluz": hoa ha-iyta ha-guf shiagat at sha'afotm ha-kolkativit v-kefivo choso chovat ziyot. limim, b-shut p-koda, ba-oychim hollot li-yi bityo mobek.

לקראת הסערה המתקדמת

באביב 1938 לבשה המלחמה נגד היהודים פנים חדשות וצברה תאוצה לקראת הבאות. בשנים 1938–1939, בעקבות ההתרחשויות באירופה, חלו שינויים רבים בהרכב החינוך שבakashra. היקפה גדול והATTRAPAO אליה חלוצים שיצאו ממחנות הריכוז וצעירים פלייטים רכבים, שמצאו בהולנד מקלט זמני, למרות שממשלת הטילה הגבלות חמורות על כניסה פלייטים למדינה. ארגוני הקashra ו"יעוד הפליטים" הצליחו אמן לקבל היתר להרחבה מוסדוניתם, אך תמורה הסכמתם זו תבעו השלטונות מארגוני הקashra לדאגן לכך, שלאה שהשלימו את הקשרותם יעוזו את הולנד. באותה עת לא היקשו חבריים כמעט כמעט סרטיפיקאטים. בנסיבות במינסנירנולד (Mijnsheerenland) שאל id Rotterdam ו"פונדלהוף" (Vondelhof) באמסטרדם. שני הראשונים היו באופטראפסותה של קהילת רוטרדם. שלושתם היו קשרים בעליית הנוער דרך חלוקת הסרטיפיקאטים. הוותה הנוער – או כפי שכונתה רשותה העמומה היהודית לגידול יrocket, בקר והכנת תוכרת הלב (Stichting De Joodse Tuinbouw-Veteelt-en Zuivelbereidingsvereniging) הוקמה לראשונה בשנת 1910. היא נוסודה להיות מרכז הקashra לילדי הולנד, בעיקר לשככת גיל הבניים, כולם לבני 15–17. ואולם אחרי שנת 1938, בלחץ האירופאים, קלטה גם צעירים ממרכז-אירופה. בת עליית הנוער במינסנירנולד ו"פונדלהוף" נפתחו בחורף 1938 אחרי קבוצה של חניכי עליית הנוער לארץ-ישראל. ביוני 1940, לאחר פלישת הגרמנים להולנד,

"חברת העולים" הסתיימה פוליטית ואידיאולוגית, והסתיגות זו ניזונה גם מהבדלי רקע בין ילדי הולנד לפלייטים. ילדי הולנד אשר האטרפו ל"החלוץ" היו על-פיירוב בעלי השקפת עולם סוציאליסטית, רבים מהם יוצאי תנועות הנוער של "פועלי ציון" (הפלג הסוציאליסטי של "ברית ציוני הולנד") ו"מכבי הצער". לרובם הצער, רק לעיתים רחוקות הגיעו לבחר"ד ול'חברת העולים", שמספר חבריהם היה קטן יחסית, שליחים מארץ-ישראל, והדבר גרע לא מעט מכשור פולחם וממעדים.

לilik ha-badolach veklato yeladim plitim bni 15-17. ve'alom, mekiyon shahmekom sheshochen bo ha-fondelhof" la-haspik le-zorchi ha-kashra matokhata, hovevru ha-chinukim ba-agosto 1939 l-mosad hadash shel uliyot ha-nouer bl-oosdrecht (Loosdrecht) sheleid ha-yiluorsot. benovember 1940 ziyyo ha-germanim le-penot at bayt ha-nouer b-meynsehernland v-chinuki hovevru gom ham l-mosad ha-chadash. bi-yuni 1941 nafcha ba-alzon (Elden) shel id aranot b-machzo chalderland ha-kashra nosfet ba-chosot "argon di-yonter" le-shabat gil ha-binimim. ha-tinukim hoi cholim chadshim, yidi hולנד, v-cholim v-chinukim shahveru mahaadaa v-loosdrecht bagel ha-zefipot sharrha shem. "argon di-yonter" minha manhalat metuomo ba-tarbutot v-chaverah, tachomim shenashbo b-argoni ha-hosot camshanim. merbiot ha-medoricim ba-hakshrot ha-zeiurim (ra'ah le-hal) ba-ao makrav ha-cholatzim v-nodua lahem shem ha-shpua niyarta. benosf l-ek kiyimo kshirim um sneyfi ha-tanuva ha-cholozit b-arezofe, v-beuyker b-arez-ישראל. hiyosim um arez-ישראל ba-ao li-yi bityo la-ek b-magim um mosdot v-mafghot, ala gam ba-hataganot ha-zeiurit shel "kibutz uliyya" shkiyim kshirim reuvenim v-ayshim um ha-kiyuv shaliyo b-ikشو la-hatzera. cmorin ha-iyta lahem id b-cholot ha-sertifiekatim, v-argoni ha-hosot ha-motza'ot shel "beulim ha-duda".

כלל, auon kshabat, v-blvd shel la-tahia horiga man ha-umdot motza'ot shel "beulim ha-duda". ha-zeiurim uzamim ra'ao b-kefipotm la-argoni ha-hosot corah shanen manos mnego, ar naemanotm hioita lemrico "ha-chaluz": hoa ha-iyta ha-guf shiagat at sha'afotm ha-kolkativit v-kefivo choso chovat ziyot. limim, b-shut p-koda, ba-oychim hollot li-yi bityo mobek.

הקשרות הצעיריים

עלית הנוער צמה כארגון-משנה של העמותה לעבודה היהודית, ובראשה עמדוגב' אריקה בליט (Erika Blueth) וגב' פליוה מדס דה קווטה (Aliza Mendes da Costa). בחילופי מנדס דה קווטה התרכזה בקהלת ילדים. היו שלושה מוסדות להכשרת צעירים: חוות הנוער (Catharinahoeve שבחהודה (Gouda), בחילופי מנדס דה קווטה (Aliza Mendes da Costa) (Mijnsheerenland) שאל id Rotterdam ו"פונדלהוף" (Vondelhof) באמסטרדם. שני הראשונים היו באופטראפסותה של קהילת רוטרדם. שלושתם היו קשרים בעליית הנוער דרך חלוקת הסרטיפיקאטים. הוותה הנוער – או כפי שכונתה רשותה העמומה היהודית לגידול יrocket, בקר והכנת תוכרת הלב (Stichting De Joodse Tuinbouw-Veteelt-en Zuivelbereidingsvereniging) הוקמה לראשונה בשנת 1910. היא נוסודה להיות מרכז הקashra לילדי הולנד, בעיקר לשככת גיל הבניים, כולם לבני 15–17. ואולם אחרי שנת 1938, בלחץ האירופאים, קלטה גם צעירים ממרכז-אירופה. בת עליית הנוער במינסנירנולד ו"פונדלהוף" נפתחו בחורף 1938 אחרי קבוצה של חניכי עליית הנוער לארץ-ישראל. ביוני 1940, לאחר פלישת הגרמנים להולנד,

וAILק אימרו ב'מאוֹתָה אַוּן' – קרי: מות – כעונש לכל אי-ציותות לפקודותיהם. בעקבות "מסורת מאוֹתָה אַוּן" השתורה בקרב החברים אויראה של אימה מפני העתיד, אימה זו גרמה למתח נפשי ולתחושת חוסר אונים. במכתבי הפרידה שקיבלו מהוריהם, שנותרו מעבר לגבול, קראו החלוצים על התאבדויות ועל השילוחים למו"ר של יקירותם, וזכרוןיהם הטריים של החברים, שאר שנים מעטות קודם לכן טעם מחנות הריכוז בגרמיה. בהריף את מהוושט המושגה

כל התרחשויות הללו העמידו ב厰בחן קשה את כוחם של חברי ההכשרות להמשיך במאבק. האימה הביאה אחדים מהם לככל שיתוק והשלמה; כך, למשל, נעצרו מפקצת חברי הוורקדורף לצווים הראשוניים לגיירושים ביולי 1942. אבל אצל הרוב הצמיחו הרדיפות את ההכרה שיש לעשותו הכל, כדי לא ליפול בידי הנאצים המבוקשים את נפשם, אם כי עדין לא ברורים היו ממדיה של תכנית ההשמדה. ההכרה החדשה השתקפה בתגובה על הגלים האחרונים של "מאסרי מאוטהאוזן" במחוזות חלדרלנד ואובראייסל, שם התרכוו באותה עת רוב ההכשרות. די היה שתתקבל אזהרה, ولو הקלה ביותר, כדי שהחברים יתחילו להיעלם מקומות מגורייהם ולרדת, למחרת. החברים גילו יתר מודעות למצבם, גברת עירנותם למתרחש ונתזקה נחישותם להתכוון לבאות.

שעת מבחן

ביוולי 1942, עם תחילת הגירושים, הגיע הרגע המכרייע. המדבר היום על תנועת מחתרת חלוצית עשויה להעלות נגד עינינו תמונה מוטעית של התארגנות יזומה ומתוכננת. והנה, לידתה של המחתרת בהולנד לא לוותה באסיפה ייסוד, הכרזות או בחירות ומינויים של מנהיגים. בדברי עדותו של אחד מחברי "החלוץ" אחראי המלחמה נשמע הד לחששות הזמן ההוא: "...מתחזקת אצלם ההכרה, שצורך להכין את עצמן לחיה מחתרת מבלי שידע בעצם מה פירושה...." וכן קוצר בלבד לפני תחילת הגירושים ננקטה פעולה אחת ויחידה, כאשר מספר מצומצם של חברי "מרכז החלוץ" נפגשו בדירה פרטית בדיוונטרא והניבו את היסוד לעבודת "החלוץ" בעמידה בהחלטם "לעשות הכל כדי להוריד את חברי מחתרת, ובו בזמן לחפש דרכי ליצאת לחוץ-ארץ".

התנועה החלוצית, על כל חבריה, לא הייתה ערוכה לבאות, וההחלטה הנזכרת לא התבכעה כמתוכנן שכן עדין לא נקשרו כל קשרים עם אוכלוסייה אוחדת, לא נמצאו שום מקומות מסתור ולא הושגו מסמכים וכיספים הכרחיים להתארגנות מחרתית. אך עצם ההחלטה ביטה את רצונם המתעורר של החברים לפעול ואת ההכרה שהחיברים לחפש דרכי הצלה. עד אז ניזנו החלטות "מרכז החלוץ", הנהגת גدول ארגוני החלוצים בהולנד, מרחשי

הוקם "המרכז היהודי להכשרה מקצועית" (De Joodse Centrale voor Beroepsopleiding) בקיצור ה-IZB. השליחים מארץ-ישראל עוד הספיקו לחתת חלק בהקמתו לפני הגיעם בגרמניה. "המרכז" כינס תחת קורת גג אחת את כל ההכשרות, את ארגוני החסות ואת ארגוני החלוצים, ותכליתו הייתה להבטיח את המשך מפעול ההכשרות. עם הקמת היודנראט (Joodse Raad) נעשה "המרכז" לחלק ממנו, וחסותו של הגוף החדש העניקה לחברים רבים הגנה מפני הגירוש ובה בעת נתנה להם שהות לרזרת למחתרת. בנוסף על כך שימשו ה-IZB והיודנראט ממשר תקופה ממושכת – לא תמיד ביודען – כיסוי הכספיות אפרהנרט עירבה.

תשעת החודשים הראשונים של הכיבוש היו שקטים, והגזרות האנטי-יהודיות לא השאירו את רישומן על חברי הקשרות. מטבע הדברים, ההגבלה על השתתפות היהודים בחיים הציבוריים והחברתיים והגזרות שהוטלו עליהם בענייני רכוש ופעילות עסקית וככלכלית, לא הייתה להם נגיעה בעולמן של הקשרות. מרכזי ההכשרה היו "אטראקיים" מבחינה חברתית ותרבותית ולא היה להם אלא מגע מועט עם העולם שמחוץ להן. חברי "הכשרה הבוגדים", שהיו בסביבה לא-יהודית והיו מנוקקים מחיי חברה ותרבות יהודיסטי-ציוניים, בידודם הרחיקם הפעם מרוע הגזרות שפקדו את ריכוזי היהודים.

למן חודש פברואר 1941 החלו פני הדברים משתנים באופן מהותי, עד שבאביב 1942 ניכרה תכונה גוברת בקרבת מלחמת-חורה נגד היהודים, אמ"כ עדים לא היה ברור באיזו צורה תתנהל.

במרוצת שנת 1941 היו ארבעה מזודים, שבמהלכם נאסרו כ-900 צעירים אשר מצאו את מותם זמניהם לאחר מכן במחנה היריכו מאוטהאוזן. בגל המאסרים הראשונים, שהיה בפברואר, וכן קדר אחרי הקמת היודנראט, נאסרו קרוב ל-400 יהודים והוא סימל את ראשית השואה בהולנד. מכיוון שפעולה זאת באה בתגובה למשיע התנגדות מצד היהודים, נותר עדין מקום לאשליה. כי לא היה זה אלא ביטוי חד-פצעי לזעם של הגרמנים.

ההתקפות מן האשלה הזאת באה עם גל מאסרים נוספים שהייתה באמסטרדם ביוני 1941 ובמהלכו נאסרו 300 צעירים ללא קשר לאיורים כלשהם. בה בעת הגיעו הודיעות על מותם של קרבנות המאסרים מחודש פברואר. מאسري יוני תוכננו על ידי הנאצים בערמה. תחילת פונו חברי הוורקדורף מוירינגרמר לאמסטרדם, ולאחר מכן ביקשו הנאצים מן היונראט ומהנהלת העמותה לעבודה יהודית את רשימת שמותיהם וכתובותיהם של חברי הוורקדורף השווים באמסטרדם באמצעות שברצונם להשיבם למקום הקודם. הפעם נאסרו 65 חברי הכשרות, בהם 57 חברי הוורקדורף וגם חברי תנועות נוער ציוניות רבים. לא היה עוד מקום לטסק לגביו מטרת פעילות הנאצים. ב מהירה החלו להציג הודיעות "פטירה" בתכיפות הולכת וגדלה, ועד לחודש ספטמבר באותה שנה לא נותר כמעט איש מן הנאסרים בחיים. היהודי הולנד כולה ובמיוחד היהודי אמסטרדם הוכו בהלם. הגרמנים השיכלו לנצל את הזרוע ומכאן

לוח 1
חברי ההכשרות, קיץ 1942, ניצולים ונספים

ההכשרה	סה"כ	ニיצולים		נספים	
		%	נשות	%	נשות
סה"כ	716	54.9	393	57.8	323
דיוונטר	268	42.2	155	51.9	113
וורקודרוף	189	76.5	91	34.6	26
לאַרְקָפֶל	34	35.3	8	18	18
ביו.פרא.בודה.*	52	33.3	34	66.7	9
לוֹסְדֶּרֶכֶט	51	27.9	31	72.1	12
חאָרָה	27	55.8	23	44.2	29
אלְןָן	43				
אנָסְחָהָה	52				

לוח 2
חברים במחתרת, מגוריים וניצולים

ההכשרה	סה"כ	במחתרת						גורשו		
		%	מס'	%	מס'	%	מס'	%	מס'	%
סה"כ	716	79.8	309	54.0	387	46.0	329	46.0	25.8	85
דיוונטר	174	64.9	145	64.9	111	35.1	94	83.3	11.7	11
וורקודרוף	75	39.7	67	39.7	21.0	60.3	114	89.3	18.5	5
לאַרְקָפֶל	34	20.6	3	20.6	37.5	42.8	27	42.8	37.5	9
ביו.פרא.ביד.*	28	53.8	25	53.8	24	46.2	24	89.3	-	-
לוֹסְדֶּרֶכֶט	51	28	28	28	1	66.0	33	98.0	2.0	2.0
חאָרָה	27	19	17	70.4	8	89.5	17	70.4	12.5	1
אלְןָן	43	7	4	16.3	36	57.1	4	16.3	75.0	27
אנָסְחָהָה	52	27	15	51.9	25	48.1	8	55.6	32.0	8

* ביורווק, פראנקר ובחודדים

הלב שרווחו ב הציבור הרחב. כל עוד לא חשו בסכנת חיים וכל עוד מזאו דרך לקיים את עצםו ואת בני ביתם, נרתעו האנשים מנקיota צעד קיזוני כירידה למחתרת, מה גם שלא הייתה שות ערבבה, שמכאן תבוא ישועתם.

המצב היה קשה במיוחד מידי לאחר תחילת הגירושים. אבדות רבות בנפש נגרמו מחתמת חוסר הכנה نفسית ומעשית לרידה למחתרת, חוסר גיסון והיעדר מקומות מחבוא וקשרים. רבים אף הסתייגו מדרך זו מטעמים שונים, כגון: הצורך להזדהות עם סבלו של העם היהודי וליטול חלק בגורלו; הטלת ספק באפשרות המעשית לדודת למחתרת וביכולת להתמודד עם התלאות הכרוכות בחיה נרדפות; ולבסוף, הריטה מוקית מפני נסיבות מסוימות ש惕ה הפך שתזוצאותיו אין ידועות. הפיזור הגיאוגרפי הגדול, הקשיים בתקשרות בין המקומות המרוחקים וחשופים הזמנ פגעו באפשרות לנלה הסברה נאותה ולשכנע את המהססים, ולרכבים כלל לא הגיע המסר בעתו. נוסף על כך את אווירתה המבוcharה, היישוש והפאטאליזם ששררה ברחוב היהודי באותה תקופה, את אדישות האוכלוסייה בכלל והזדהות גם את התנדבותם של ארגוני החסוט – כמעט אישים בודדים – למשימות "בלתי חוקיות", והנה מצטיירת לעינינו תמונה מצב נאמנה.

קורות ההכשרות וחבריהן בשואה

עד כאן התקדנו בתיאור המסתגרת שבה צמה המחתרת, במרכיביה השונים, בראשיתה ובהתפתחותה לפני פרוץ הסערה ואחריה. מכאן ואילך נסקרו מה עלה בגורלה של כל אחת מן ההכשרות שבholesnd בתקופת השואה, החל מראשית 1941. כדי לעמוד על המצב לאשורו,מן הרואי לבחון את הכרעותיהם של חברי ההכשרות: הצגת הנתונים המספריים עשויה לתרום לשலומות החתוור. הנתונים הללו מובאים בשני הלוחות שבעמود הבא. בלוח 1 מוצגים מספרי הניצולים והנספים (נשות וachoim) לפי מקומות ההכשרה. בלוח 2 מספריהם של היורדים למחתרת ושל הוהלכים לגירוש לפי מקומות ההכשרה, ולידם מספרי הניצולים (נשות וachoim).

ביוולי 1942, סמוך לתחילת הגירושים, נותרו בהכשרות 716 חולוצים. מספר זה מופיע בלוחות. מספר הנתונים המופיע בלוח 1 – 323 – אינו כולל את החברים שנספו או שגורשו ממאי 1940 עד יולי 1942 ואת בעלי התפקידים השונים בהכשרות שלא נמנו על החלוצים, אשר נכללו ברשימה שבמספר זה וכן בלוח הזכרון ביד ושם, הכוללים 417 שמות.

שיעור הניצולים הכללי הגיע ל-55 אחוז. ברם, עיין נוספת יראה ש-80 אחוזים מבין אלה שירדו למחתרת – ניצלו, בעוד שמן המגורשים – ניצלו 26 אחוזים בלבד. עם זאת, שיעור הניצולים בין מגורשי ההכשרות היה גבוה בהרבה מן השיעור הממוצע של ניצולי מחנות ההשמדה. הסיבה לפער זה נזוצה בהתרוגנות פניםית וחיצונית ענפה, שהוזדעת לה הופנו

עם זה, הцентр על מזוקת חניכי הווורקדורפ الآחרים שנשלחו לאמסטרדם והכאב על אבדן חבריהם במאוטהאוזן הגבירו את מודעותם לסקנות הצפויות להם והקנו להם בעבר שנה יתרון על פני חברי המותקים ב"הכשרה הבוגדים", שלא התנסו בחוויות מעין אלה. דומה שגם הנ吐ים המספריים מעידים על יתרון זה.

ג. ההכשרה הדתית

בעת פלישת הגרמנים להולנד קיימה ההכשרה הדתית שני מרכזים ההכשרה הקלאית, אחד בביורויך ואחד בפראנקר. ההכשרה הדתית של הבוגדים נועדה בעיקר לבנות ולמשתלים במלאה.

בסתיו 1940 גירשו הגרמנים את כל החברים שלא היו יהדי הולנד ממרכז ההכשרה הניצולים בקרב יוצאי הווורקדורפ עליה על זה שבקרוב "הבוגדים". על הסיבה להבדל זה נעמוד בסעיף הבא. העובדה שרוב חברי ההכשרה זו שהו באזרע כפרי ו באו במעט יומיומי עם לא-יהודים הקלה עליהם מן הסתם את הירידה למחרת: הם פיתחו את הקשרים הנחוצים עם אוכלוסייה מקומית אזהת וריזוקם ממרכזי הפעולה העיונית הגן עליהם במידת-ימה מפני הסכנות מחד גיסא, והקנה להם מבט שקול יותר על הנעשה והצפי מאידך גיסא.

ב. הווורקדורפ
מרכז פראנקר חסול על ידי הגרמנים בפועלות פתח בנובמבר 1941. החברים שלא היו יהדי הולנד נכלאו בבית-הסוהר בעיר ליוארדן (Leeuwarden) ומשם שולחו למחלנה ווסטבורק. שאר חברי - כל יהדי הולנד ממרכז פראנקר - עברו לאָ-קפל או ל"הכשרה הבוגדים", ואחידים החליטו כבר אז לרדת למחרת.

ב يول 1942 נשארו בהכשרה הדתית 86 חברים, מהם 34 בלאָ-קפל ו-52 ב"הכשרה הבוגדים". שיעור הניצולים בקרב החברים הדתיים של "הכשרה הבוגדים" היה גבוה במיוחד מזו שב"ארגון דיוונטר". שיעור היוצרים למחרת היה נמוך יותר, כנראה מכיוון מן הנוטרים נפלו קרבן ל"מאסרי מאוטהאוזן" באמסטרדם בינוי 1941. ביולי 1942 – הפעם

שאליו מתיחסים הנחותים המובאים כאן – נשארו רק 189 חברים במנינה של ההכשרה זו ושיעור המסתתרים והניצולים מתוכם היה נמוך מאשר ברוב ההכשרות האחרות. לאחר שהיו יותר משנה במתוח ובאוורה המדכאת באמסטרדם נענו 52 חברים מן הווורקדורפ לאחד מצוויי הגויס הריאשניים מן ה-15 ביולי 1942 לעובודה במורה (Arbeitsinsatz). רבים מהם היו מחוסרי קשרים ואמצעים והאמינו כי אכן מדובר בגירוש לעובודה. חלקם התגייסו מתוך יואש ואדישות למחרשה. הנהלת הווורקדורפ לא זר בלבד שלא מנעה מהם ללבת ל"גיסס", אלא אף

הייתה ריק בראשית התארגנותה המחרתית ולא הייתה בכוחה להושיע. שונות היה גורלם של חברי הווורקדורפ שהגיעו ל"הכשרה הבוגדים": שיעור הניצולים מתוכם היה גבוה בהרבה משיעור השורדים בקרב חברי הווורקדורפ الآחרים. הם הגיעו מן הווורקדורפ היישר אל האזוריים הקרים ולא היו נתונים לאוירתה המשתקת של אמסטרדם.

חברים לא מעטים מן המגורשים למחנות טרזינשטיינר וברגן-בלון, שם סיכוי ההישרדות היו גבוהים לאין שיעור מאשר במחנות ההשמדה. כדי לעמוד על משמעות הנתונים המפתחים האלה, שיש בהם ממשום חדש לעומת מה שהוא ידוע עד כה, מן הדין להוסיף עוד כמה עובדות ופרטים.

א. ההכשרה הבוגדים

עד לפני הגירוש של يول 1942 נספו מספר חברים מ"הכשרה הבוגדים". 13 מן החברים עברו להכשרות הצעירות שבхаודה, לוסדרט ואלדן. לעומת זאת, נספו ל"הכשרה הבוגדים" 30 חברים שהגיעו אליה מן הווורקדורפ לאחר חיסולן, 23 אחוותם מהם ניצלו, ככלומר: שיעור הניצולים בקרב יוצאי הווורקדורפ עלה על זה שבקרוב "הבוגדים". על הסיבה להבדל זה נעמוד בסעיף הבא. העובדה שרוב חברי ההכשרה זו שהו באזרע כפרי ו באו במעט יומיומי עם לא-יהודים הקלה עליהם מן הסתם את הירידה למחרת: הם פיתחו את הקשרים הנחוצים עם אוכלוסייה מקומית אזהת וריזוקם ממרכזי הפעולה העיונית הגן עליהם במידת-ימה מפני הסכנות מחד גיסא, והקנה להם מבט שקול יותר על הנעשה והצפי מאידך גיסא.

הכשרה זו עמדה בסימן של בישימול. היא חוסלה על ידי הגרמנים ב-21 במרץ 1941, ורבים מחבריה (227 איש) הועברו לאמסטרדם. הגרמנים השאירו במקום רק קומץ אנשים (59 איש) עד לחודש אוגוסט אותה שנה. 39 איש מכל החברים צורפו להכשרות אחרות: 57 מן הנוטרים נפלו קרבן ל"מאסרי מאוטהאוזן" באמסטרדם בינוי 1941. ביולי 1942 – הפעם שאליו מתיחסים הנחותים המובאים כאן – נשארו רק 189 חברים במנינה של ההכשרה זו ושיעור המסתתרים והניצולים מתוכם היה נמוך מאשר ברוב ההכשרות האחרות. לאחר שהיו יותר משנה במתוח ובאוורה המדכאת באמסטרדם נענו 52 חברים מן הווורקדורפ לאחד מצוויי הגויס הריאשניים מן ה-15 ביולי 1942 לעובודה במורה (Arbeitsinsatz). רבים מהם היו מחוסרי קשרים ואמצעים והאמינו כי אכן מדובר בגירוש לעובודה. חלקם התגייסו מתוך יואש ואדישות למחרשה. הנהלת הווורקדורפ לא זר בלבד שלא מנעה מהם ללבת ל"גיסס", אלא אף הייתה ריק בראשית התארגנותה המחרתית ולא הייתה בכוחה להושיע.

הוורקדורפ הוא מושבם של חברי הווורקדורפ שהגיעו ל"הכשרה הבוגדים": שיעור הניצולים מתוכם היה גבוה בהרבה משיעור השורדים בקרב חברי הווורקדורפ الآחרים. הם הגיעו מן הווורקדורפ היישר אל האזוריים הקרים ולא היו נתונים לאוירתה המשתקת של אמסטרדם.

ה. אגודות ישראל
 מרכז ההכשרה של ה"אגודה" באנסחודה לא היה שונה בהרבה משאר מרכזיו ההכשרה שנידונו כאן, אך משטר הלימודים המרוכזים והמשמעות העצמית בה היה חמור יותר. החברה בהכשרה זו, כמוות כבנתנותה ה"אגודה" בכללותה, הייתה מילא מתבדלת ולא קיימה כמעט ערך ממש במחנות ההשמדה. לעומת זאת רוב חברי הקבוצה נשלחו לאחר מכן לברגן-בלזן, שם הסיכוי לשורוד היה גבוה לאין קץ. אף לא עם הנסיבות אחרות, למעט קשרים דופפים עם אישים של ה"אגודה" שיסולו את ההכשרה ועם חברים אחדים של הקהילה היהודית במקומם. למעשה לא היה הדבר מהותי בדרכי ההכשרה בין הקבילה היהודית במקומם. מטען היה לא היה הבדל פתחות בפניה היו מוגבלות עוד יותר. אפיק-על-פיין, מעלה מחצית החניכים מאנטצ'ה ירדו למחתרת ביוזמתם הם ובתמיכת הנהלת המרכז, שראתה דרך זו בחוב. לימים קיבלו חברי ההכשרה עזרה מאגון נוצרי מתחתרתי מייסודה של הcombe Overduin וסייע פעיל מאנשי קהילה אחדים ומראשי היונדראט של אנטצ'ה (שנבדל לטובה מן היונדראט של אמסטרדם). שיורן הניצולים בין אלה שיידרו למחתרת היה נמוך יחסית, וזאת מחמת בגידות והלשנות שהביאו לתפיסתם של רבים ובגלל שימוש במקומות מסתור מאולתרים ולא בטוחים.

ו. הקבוצה בווסטראבורק

"קבוצת ההכשרה" בווסטראבורק הוקמה, כפי שצוין לעיל, ב-3 באוקטובר 1942 על ידי חברי מרכז ההכשרה באולדן, שהגיעו לווסטראבורק יחד עם 15,000 יהודים מכל רחבי הולנד. צירוף נסיבות מקרי ולא יומה של חנואה או ארגון ההכשרה הביאו לכך. הוריהם של שניים מחניכי אלדן היו בעלי תפקידים במנהנה, ואחד מהם, סדרן עבודה, הצליח לשכנע את מפקד המנהנה הנאצי, כי אנשי ההכשרה הם קבוצה של עובדים מיעמנים שיוכלו להביא לו חוויה רבתה. כך נמנע שילוחה של הקבוצה לאושוויץ בשבועות הראשוניים והמכרעיים. במרוצת הזמן כבשה לעצמה הקבוצה מעמד והפכה לגדעון, שהציגו אליו רוב החלוצים שהתייצבו לגירוש או שננסרו בהםום במחתרת והגיעו למhana. בغال גיזול האוכלוסייה במhana נזקקה מפקודתו לכוח עבודה גדול ומימון, ועל כן הורחבה "קבוצת ההכשרה": גם המשמעת והליך הפנימי תרמו לגיזולו ומספר אנשיה היה, בסופה של דבר, 150. בקבוצת המורה בתפקידו מפקודתו לכוח העבודה גדול ומימון, ועל כן הורחבה הוריהם והתייצבו לגירוש. את אחדו הניצולים הגבוה מרכזו ההכשרה זה יש לזכור לזכות ההנהלה: הزادות לפועלתה המיוחדת נדחה פינוי החווה בתשעתה חודשים, עד אפריל 1943, והדבר אפשר התארגנות נאותה לקראת הירידה למחתרת. הניסין שרכשו בניתוחים קוזמיים במחתרת בדרכם הקשה, סייע להכין מקומות מסתור בטוחים יותר ולהציג בטעות המתאים מבעוד מועד, וגם מספר ההולנדים שהיו מוכנים להוציא עזרה גדול מאוד.

החניכים של ה�建 אלדן הגיעו לווסטראבורק באוקטובר 1942 וניצלו מגירוש מידיו רק הزادות להשפכו של אבי אחד החניכים ששימש סדרן עבודה במקום. הלה הצליח למנוע את שילוחם על ידי החזקתם כקבוצת עבודה, והם שהיו לימים לגורעון של "קבוצת ההכשרה". רוב חברי הקבוצה הזאת נשלחו לאחר מכן לברגן-בלזן, שם הסיכוי לשורוד היה גבוה לאין קץ. לעומת זאת רוב חברי ההכשרה בלארקפל לאחר חיסולו באפריל 1943, למhana פיקט (Vught), וכעבור זמן קצר שולחו ממש דרך מhana ווסטראבורק היישר אל מחנות ההשמדה.

ז. ה�建 הצעירים

מרכז ההכשרה בלוסטרדקט, בחודה ובמידת מה באנטצ'ה דמו באופןם לאלה שבלארקפל ובאלדן. ככלותם היו חברה ערבים ולימודים מרוכזים אשר תרמו לביבוש קבוצות מילוטיות, אך מכונסות במשך זמן ומנתקות במידה רבה מן העולם החיצון. עקב לכך הייתה להנהלות המרכזים האלה ולמדריכיהם השפעה מכרעת על הצעירים, מה גם שהמדריכים היו נתונים ללחצים מצד ארגוני החסותו. כאמור, כך היה בלארקפל ובאלדן, שחניכיהם התיצבו לאגירוש בגל מודיעות ארגוני החסותו, וכך ארען לצעירים הורקדורף, שאחורי חיסולו של מרכז ההכשרה שלהם התרכוו בבית בplantage Franselaan 15 ביולי 1942 לкриאה להtagais לעבודה במורה (Arbeitseinsatz). לא העמותה לעבודה היהודית ולא מדריכיהם הניאו אותם מכך.

בלוסטרדקט ובחלואה היו פניו הדברים אחרים. המדריכים בהכשרות אלה בחרו לרדת למחתרת עם חניכיהם ולא יציה להוראות הגרמנים: הנהלות של מוסדות אלה (עלית הנעור והעמותה של חוות הנעור) נקבעו עמדה של איזה תערכות אווית, והוא ביןיהם חברים שאף הגיעו בעקבין עזרה. בלוסטרדקט ירדו למחתרת כולם, למעט חניך אחד שהציג אל הוריו ההולכים לגירוש. שיורן הקרבנות כאן היה גבוה יחסית, וזאת בגלל הכוונה להוריד למחתרת, בධיפות ובבת אחת, קבוצה גדולה של צעירים, חדש לאחר תחילת הגירושים, בשעה שארגון דרכי ההצלה היה עדין בראשתו וכן נדרשו אלתורים רבים.

בחודזה ירדו 70 אחים מכל החברים למחתרת, ורק 8 צעירים, ילידי הולנד, הצטרפו אל ההנהלה: הزادות לפועלתה המיוחדת נדחה פינוי החווה בתשעתה חודשים, עד אפריל 1943, והדבר אפשר התארגנות נאותה לקראת הירידה למחתרת. הניסין שרכשו בניתוחים קוזמיים במחתרת בדרכם הקשה, סייע להכין מקומות מסתור בטוחים יותר ולהציג בטעות המתאים מבעוד מועד, וגם מספר ההולנדים שהיו מוכנים להוציא עזרה גדול מאוד.

ב. לידתה של המחתרת ודרכי הצללה

מטרת הראשית של המחתרת הייתה ההיישרות, אך עד הרגע המכרייע ממש לא נערךו שום הכנות לקראת המאבק להישרות למטרות שהכל היו חזרויי הכרה שצורך לניהל מאבק. בישיבת "מרכז החלוץ", שהזוכרה לעיל, זו שהתקיימה זמנה לפני הגירושים, ניתן אמן ביטוי ראשון להכרה הכללית שיש לרוזת למחתרת, אך איש לא ידע כיצד עושים זאת. יתר-על-כן, כבר אז התעורר הספק, אם בתנאים המיוחדים של הולנד יש לדובים סיכוי לשודר רבים מפני שימוש מוסטרכורק. בתחילת 1943 הצלחה המחתרת לשגר שליח לשוויז עם רשותה בדבר סרטיפיקטים הרשומים על שם. דבר קבלת הצלב האדום לוסטרכורק ברגניבלון כמוזמנים ל"חילופין" תמורה גרמנים שהיו בידי בעלי הסרטיפיקטים למתנה ניצלו שם. לרובם הצללה מחייבת, לא אחת הגיעו לכך לצללה יש מאין. צעדי ראשון נקבעו החברים ניצלו שם. מרביתם הצללה מחייבת, לא אחד הגיעו לכך לצללה גם תעוזה, מימון ודרך להבריה את בלבד מאוחר מכך להוועיל. ארבע גם, שהברים שנחקרו "מוגנים", נשלחו לאושוויז משומם שהגרמנים החליטו שיש צורך למלא את רכבת הטרנספורט, בעיקר בחודשים אוגוסט וספטמבר 1943. אין צורך לומר, שהברים לא היו מודעים לגורל שפיפה להם באושוויז. עצם קיומה של הקבוצה בוסטרכורק, על סף האבדון, הוא הביטוי לביטחון העז בדרכה ובמטרת התנועה ולאמונה בעתיד, חרף המציאות שהטיילה בספק אפשרות של עתיד כלשהו.

עם הזמן למדו חברי המחתרת ופעילה להכיר, לעיתים בדרך הקשה, את טיב המכשולים והסכנות שהיו צפויים לנמלטים ושכללו את שיטות הצללה. נמצאו מקומות מחבוא בטוחים יותר ווסףקו מסמכים מהימנים יותר, פותחו שיטות הסואנה מהוכחות יותר ומוסדות שונים של היונראט נוצלו למגון פעולות, בכלל זה קשרית קשר עם מתנה וסטרכורק ושהרור חברים ממש, מעל לכל – הורחבו הקשרים עם חזילארץ. הקשרים הראשוניים נרכמו עם שויז, אך ניסיונות הצללה ממש לא עלו יפה, ורבים מלאה שניסו להימלט דרך שויז נכשלו. בשעת מחסור חמור במקומות מחבוא ניסו חברים לצאת לגרמניה, מוסווים כפועלים הולנדים, ואולם גם דרך זו נזרעה קרבותן, למרות שהביאה הקללה ומנית.

פעולות הצללה התרכו אפוֹה בהברחת הגבול לצרפת. כבר בסוף 1942 נציגירה צרפת הוניהו הנאצים עם היהודי, ומפקה נשען על שני יסודות איתניים: התנגדות ועמידה. כתגובה למצב דיכוי עשויה הייתה התנגדות, על כל צורותיה, להתקמקד בתפקידו בזיהום בלא קשר או המשך, אך גם התנגדות מנובבת ומכוונת עלולה להיות בכל עת בנסיבות ההן. יכולת להתמיד במאבק ולבצע משימות בתנאים משתנים לאורך ומן ניונגה מכוחם הנפשי של חברי המחתרת שמלבדם היה הולנדית ההולנדית קשו בפסיביותה ניסיונה של האובי הנאצי ויישבה במחבוא היה בהם משום מעשה של התנגדות: אורדר-הרוח, הכוח לשאת בסכל ולהתמיד במצב זה לאורך שנים, גם בתנאי סביבה קשים ביותר, הריהם עמידה.

אליה הגיעו חברים רבים יותר על הדמנויות לבrho שנקרו להם, שכן הגרמנים איימו כי בתגובה לכל בורה ישלו 20 חברים ב"טרנספורט עונשיין" לאושוויז. בדיעד ידוע, שלא היה כל הבדל בין גורלם של מי שנשלחו לאושוויז בטרנספורט רגיל לבין מי שנשלחו ב"טרנספורט עונשיין". בקיץ 1943 הצלחה המחתרת לשגר שליח לשוויז עם רשותה של כל חברי התנועות שהיו עצורים במחנה, ובעקבות זאת העביר הצלב האדום לוסטרכורק הודיעות בדבר סרטיפיקטים הרשומים על שם. דבר קבלת הסרטיפיקטים הגן על החברים רבים מפני שימוש מוסטרכורק. בתחילת 1944 נשלחו בעלי הסרטיפיקטים למתנה ברגניבלון כמוזמנים ל"חילופין" תמורה גרמנים שהיו בידי בעלי בעלויות, ורבים מהם ניצלו שם. לרובם הצללה מחייבת, לא אחת הגיעו לכך לצללה יש מאין. צעדי ראשון נקבעו החברים ניצלו שם. מרביתם הצללה מחייבת, לא אחד הגיעו לכך לצללה גם תעוזה, מימון ודרך להבריה את בלבד מאוחר מכך להוועיל. ארבע גם, שהברים שנחקרו "מוגנים", נשלחו לאושוויז משומם שהגרמנים החליטו שיש צורך למלא את רכבת הטרנספורט, בעיקר בחודשים אוגוסט וספטמבר 1943. אין צורך לומר, שהברים לא היו מודעים לגורל שפיפה להם באושוויז. עצם קיומה של הקבוצה בוסטרכורק, על סף האבדון, הוא הביטוי לביטחון העז בדרכה ובמטרת התנועה ולאמונה בעתיד, חרף המציאות שהטיילה בספק אפשרות של עתיד כלשהו.

התנועת החלוצית במחתרת

א. התנגדות ועמידה

תנועת המחתרת החלוצית בהולנד בתקופת השואה כמה מתוך הכרה להיאבק בגורל שהועידו הנאצים עם היהודי, ומפקה נשען על שני יסודות איתניים: התנגדות ועמידה. כתגובה למצב דיכוי עשויה הייתה התנגדות, על כל צורותיה, להתקמקד בתפקידו בזיהום בלא>Contact או המשך, אך גם התנגדות מנובבת ומכוונת עלולה להיות בכל עת בנסיבות ההן. יכולת להתמיד במאבק ולבצע משימות בתנאים משתנים לאורך ומן ניונגה מכוחם הנפשי של חברי המחתרת שמלבדם היה הולנדית ההולנדית קשו בפסיביותה ניסיונה של האובי הנאצי ויישבה במחבוא היה בהם משום מעשה של התנגדות: אורדר-הרוח, הכוח לשאת בסכל ולהתמיד במצב זה לאורך שנים, גם בתנאי סביבה קשים ביותר, הריהם עמידה.

אחרית דבר

בספר זיכרונות זה נעשה ניסיון לתאר את מערכות חיים ופעולתם של חבריינו, שאותם ברצוננו לזכור. זהו ניסיון להבין את הזמן והרקע שבהם צמחו מערכות אלה, וכן את המניעים שהכתייבו לאנשים את התנהוגותם ותגובותיהם. היה לנו יכולות להעיד את העבר על אמתו, ניתן רק לנסתות לשחרורו. זאת ניסינו לפחות כדי להמחיש, ولو במעט, את המציאות ההיא, כפי שהיא מצטיררת בעינינו היום. היה זה זמן מיוחד במינו, זמן של תקנות גדולות ושל אבדון נורא אחד – זמן שהייב מעשיו גבורה כדי לחיות, וכי השאליה להישאר בחים עשה מעשה גדול.

אנו, שנרתמו למפעל הזיכרון הזה, הצלחנו לנраה להישאר בחים הוודאות למקורה העיור, למולנו הטוב, לעורר שהגישו לנו רבים ולקצת תשניה; אבל בסיסו כל אלה הייתה האמונה, אמונה שחזקה את רצוננו לחיות ולהילחם על חיינו בכל צורה ובכל דרך. אנו באננו לזכור ולהזכיר את אלה שנאבקו אף הם על חייהם, כל אחד על-פי דרכו והבנתו, אלא שהוכרעו ואינם אתנו עוד.

כ-150 חברים מהולנד לצרפת והזוקם שם עד שנפתחה הדרכ לספרד. למעלה מ-60 חברים הגיעו בדרך זו, ביעזומה של המלחמה, לארץ-ישראל.

קבוצת וסטרויל

המחתרת החלוצית בהולנד הוקמה על פי יוזמתם ובידיהם של חברי התנועות הציוניות מתוך הכרה שזו הדרך המועילה והיחידה להתמודד עם המציאות. קיומה והתרחבותה נתאפשרו רק הוודאות לאנשים ולקבוצות שהושיטו לה עזרה וסייע בדרכים שונות ומגונות. היום קשה לאתר את כל מי שנתקן ידו למאבקם של היהודים: רבים מהם העניקו סיוע לא רק ליהודים ולמחתרת החלוצית. אנו נזקיר כאן במיוחד את "קבוצת וסטרויל", שספרטה האחת והיחידה הייתה לסייע למחתרת החלוצית. מנהיגה, יופ וסטרויל (Joop Westerweel), היה מחנך, הומניסט, "אנרכיסט נוצרי" ובעירក נונגנופורמייסט בכל ישותו. גם אם נזכיר תארים לא נמצאה עדין את אישיותו הנפלאה. יופ השפיע רבות על כל מי שבא עמו במאגע, וקנה לו מעמד של מנהיג לא רק בתחום קבוצתו הוא, אלא גם בקבוצת החלוצים שמננה התרשם עמוקות. יחסיו מצילים-נצולים, שוררו בתחילה בין פעילי החלוצים לבין פעילי קבוצת וסטרויל, התפתחו במשך הזמן ליחסים שותפות ואחוות לוחמים. פועלתה הראשונה של קבוצת וסטרויל הייתה פינויו של בית עליית הנוער בלוסדרקט: אחריה הורחבו מגורי פעילותה: היא דאגה לאספקת מסמכים ולמציאות מקומות מסתור, עסקה בהברחות גבול לבלגיה ולצרפת, מילאה תפקיד בשחרור חברי מוסטרבורק ולמעשה לקחה חלק פעיל בכל מגון הפעולות של המלחתרת, הן כיוותה והן מבצעת.

יופ וסטרויל הביע את אהדותו למחתרת החלוצית ומנייעיה בו הלשון:
באתי לעזרך לך, לא רק משומ שאני רואה חובה לעצמי לעזר לחיש ולנרדף,
אלא מפני שאנו רואה בכם קבוצה של אנשים הדבקים באידיאל שגמר אוומר
קדום-יכל לעזר לעצם...

זאת הייתה גם גישתה הבלתי-מושחרת של הקבוצה כולה, אפסי אנשיה באור מוחגים שונים ולא תמיד היו מאוחדים בדעותיהם. אפשר שיווף היה קיצוני ביותר במשמעותו לציונות הסוציאליסטית, אבל כל חברי הקבוצה חשו מידה רבה של הזדהות.

חברי ההכשרות והמחתרת החלוצית בהולנד שנרצחו בשואה

יהא זכרם ברוך

ההכשרות

אלדן
אנסחדה
ביורויזיק
דיוונטער
וורקזורפ
חאודה
לאַר-קָפֶל
LOSEDRECHT
פראנקר

אלדן

- גולדשטייט, ליואו ורנרד (אורדי)
26.7.24 דוסבורג – 10.4.45 ברגן בלזן
- הורוביץ, היינץ רולף (הונקי)
29.12.23 ברלין – 27.11.44 נוינגןמה
- וינתר, גרייטה דה
27.5.24 האג – 22.10.42 אושוויץ
- שטראנדרס, אמיל (AMIL)
25.5.17 אמסטרדם – 2.2.45 בוכנוואלד
- סימוננס, וילי (זאב)
15.9.24 קלן – 4.4.44 – צרפת
- ספיץ – דה פריז, מרסלה
12.5.17 אמדטפורט – 4.9.42 אושוויץ
- פולק, קורט
16.3.24 בוכום – 4.4.44 – אושוויץ
- קולר, ארנולד דוד (אפי)
15.7.24 ברלין – 27.11.44 נוינגןמה
- קוסמן, ארנסט (ארקו)
22.5.20 בילפלד – 17.1.44 מונובייך
- קליניינקראמר – פינגרש, מארי ובעלה חארית
21.10.11 אודסה – 28.2.45 מר' אירופה
- רוזנברגר, פרנץ (פרי)
26.12.13 אונגו – 26.1.45 בוכנוואלד
- רוס, עקיבא יוזף
18.1.24 טרנוב – 27.1.43 מאוטהאוזן

אנשזהה	
אווארבאך, הרמן	23.7.43 – 26.11.08 המבורג אושוויץ
אטינגר, דניאל קוֹרֶט	31.3.44 – 10.2.20 פישאר אושוויץ
אטלינגהר, מאיר מקס מרטי	9.5.45 – 20.12.17 קרלסרוהה ריהה
אייזק, דניאל	16.7.43 – 26.4.23 המבורג סובייבור
בלומנטל, לוטאר לוֹדוֹוִיג	30.9.42 – 27.12.20 פילדאה אושוויץ
ברגר, ברנהרד (דוב)	11.6.45 – 1920 נירנברג הולנד
גוטמן, ציורה	24.9.43 – 26.5.20 ברגן פריך אושוויץ
האן, יוסטין	4.2.45 – 29.8.21 קלינינלאנגןאים ברגן בלון
האס, הרברט	3.1.43 – 9.3.16 ברלין אושוויץ
היימן, אלפרד	6.9.24 – 31.7.44 קסטרופידאקסל מר' אירופה
וולף, יוליוס	1.3.26 – 28.2.45 לימבורג מר' אירופה
וולפס, וולף הרמן	3.12.43 – 16.6.17 אוריך אושוויץ
וולפס, לאזארוס הרמן (לוֹוּ)	15.1.44 – 16.6.17 אוריך אושוויץ
וינצלברג, ברנהרד (דוב)	31.3.44 – 21.6.21 קיל אושוויץ

סמソン, בלה
18.1.18 אנסחדה - 9.4.43 סובייבור

פולק, מרימ יאני
- אנטוורפן - 22.9.42 אושוויץ 6.6.22

רוז, חיים
22.9.42 טארנוב - 2.10.21 אושוויץ

קונשטיינט, ליפמן
4.6.19 **פולדה** – 23.7.43 סוכיבור

ביוורויאיק

דיוונטר

אדר, ארטור	10.6.22	פרנקפורט על המין	-	10.9.41	מאוטהאוזן
אוסנדרייבר, אליעזר	24.11.12	רוֹטְרַם	-	31.3.44	אירופה
אליאס, קרל הורסט	16.3.20	ברסלאו	-	27.2.44	אושוויץ
אסו, פיליפ הרברט ווּ	7.10.21	אַמֶּסְטְּרוֹם	-	...-.	אושוויץ
אסן, שלומון יואל ווּ	18.5.15	חָרְנוֹנִינְגָן	-	12.4.43	אושוויץ
ארנפריד, גינטר לוֹאֵס	23.6.21	בָּרְלִין	-	13.10.41	מאוטהאוזן
אש, הרברט	12.6.16	בְּרִיְמָן	-	30.4.43	אושוויץ
אשר, איזק (יצחק)	5.5.21	חָרְנוֹנִינְגָן	-	28.2.45	אירופה
באלינט, אישטוון	16.4.18	סָגֶד	-	26.9.18	סובייבור
בראר, הרמן	8.12.23	דוֹסְבּוֹרג	-	1.3.44	אושוויץ

אסן, יואל זון	24.9.16
אשר, הנרי אברהם (הנס)	15.3.45
אמסטרדם - 9.6.21	16.4.45
בובה, אלקן	10.3.16
בובה-פרנק, לאה	9.7.43
ניימכן - סוביבור	22.3.23
בולה-פולק, يولיה (ז'ול)	9.7.43
טרביז'	17.7.14
אנטונין אסן, דויפיה (דוסי)	22.3.45
לייק - ברגן בלזן	10.10.22
חארדסמייט, איזק ניקו	23.11.23
חרוניינגן - אושוויץ	28.2.43
פיליפ, חומפרס	24.9.41
מאטהארון - 17.12.21	17.12.21
וילי, טל	30.4.43
אושוויץ - 9.9.22	9.9.43
לאזר, אליעזר טננהאוס	31.5.44
טרנופול - 19.1.09	19.1.09
(יצחק), כהן, איזק	5.3.43
סובייב - ואטראחראפסמייר	24.11.19

כהן, ארנסט הרמן 23.7.21	כהן, עמנואל (מאנו) 26.5.16	כהן, רודולף אפרים (רו) 27.7.1889	כהן-קניגסברגר, אווה 17.11.1891	כץ, לודוויג 20.12.20	לויב, אלפרד 24.9.21	לויב, הרברט (הנה) 29.1.21	לויב, חרווון דה 26.12.21	לויב, פטר 28.7.22	לומנייצר, היינץ 15.12.19	לוטציג, רודולף 10.8.18	לטרבאום, פריץ הרטווך 20.11.23	לייאו, פיליפ דה 24.5.14	ליבל, יעקב ג'ורג' 8.2.18	ליבל-בראון, ציונה ברטה ותינוק 27.5.19	וינשטיין, מקס 23.8.20	ויס, שרלוטה 30.5.16	וינדמילר, מקס 21.4.45	וכט, ברטה מריה 19.10.21	וירדנער, אווה 15.2.22	ורטהיימר, היינץ 26.6.21	וריילנד, טום 26.2.21	זואאר, גינתר 3.6.19	זילברמן, מלה 25.10.20	זקס, גינתר ווליוס 8.2.20	יעקובס, בטסי מרטה 15.12.19	יעקובס, זיגפריד 22.1.43	יעקובסון, לייאן 25.3.19	כהן, אמנון 25.12.16	כהן-וונדר, קטיה 7.11.42
23.3.44 – אושוויץ 31.3.44	28.9.42 – אושוויץ 30.5.16	ברגן בלון 27.2.45	ברגן בלון 26.10.44	אמסטרדם – סובייבור 9.7.43	ברלין – אושוויץ 6.9.44	ברלין – אושוויץ 5.4.45	ברלין – אושוויץ 30.4.43	מינכן – מאוטהאוזן 12.9.41	ברלין – בירקנאו 9.8.42	בראסטולבה – אושוויץ 31.1.43	דן האם – מר' אירופה 31.10.43	ריינן – אושוויץ 20.11.44	שופרון – אושוויץ 31.12.42	סילסו – אושוויץ 28.9.42	פלסברג – אושוויץ 23.8.20	חם (גרמניה) 17.2.20	סובייבור 9.10.43	זבוליה – אושוויץ 5.2.43	ברמקה – אושוויץ 3.12.43	ברסלאו – אושוויץ 30.9.42	ברסלאו – אושוויץ 25.10.20	ברלין – אושוויץ 30.9.42	ברלין – אושוויץ 8.2.20	בוקסמייר – אושוויץ 31.7.44	אמסטרדם – אושוויץ 28.11.14	נפטר באמסטרדם – אושוויץ 11.9.41	נפטר באמסטרדם – אושוויץ 25.3.19	בוכנוואלד – אושוויץ 31.5.45	אינטראקציית 14.3.17

סטודליך, מרטה 19.1.13	לווי, רות 27.12.20 – 9.11.42 אושוויץ
סימון, האRELד ואשתו מטה 17.10.20	לונשטיין, רות 20.5.23 – 25.1.43 אושוויץ
סימוניס, הלה يولיה 27.3.21	לייכטנשטייך, רות 23.9.22 – 11.5.45 טריביז
סלייזר, אוטו 10.12.12	מאייר, ארתור ליאו 28.6.20 – 9.1.43 אושוויץ
סלומנס, רות 9.9.19	מאייר, ורנר 15.8.17 – נפטר במסטור 1944
סמואל, מנפרד 26.4.17	מאיירסון, רוברט הרמן 20.5.14 – 8.2.45 ברגן בלזן
ספיץ, דוד 15.4.18	מוזר, קורט אריך 3.6.20 – 31.3.44 אושוויץ
ספיץ, יקובוס 21.10.12	מנדל, קורט 9.10.20 – 22. – אושוויץ
פייאר, אברהם 24.4.13	מרזינסקי, אברהם 3.5.12 – 30.9.42 אושוויץ
פיינגרש-פרהאר, פני 7.10.18	מרקוזה, אריך 25.1.43 – 26.1.21 גרייפנהגן
פיינגרש, רוזה 29.8.20	נווה, ז'ול פרדריך 27.4.23 – 28.2.45 דיוונטר – גרמניה
פירסטר, הורסט זיגמונד 14.10.22	נוסבאום, ארווין 19.12.20 – 31.3.44 ריט – אושוויץ
פלאטו, פרנץ הרמן זיליג 14.11.20	טגל, שנדור 28.5.19 – 31.3.44 בודפשט – בוכנוואלד
פלדמן, היינץ 30.9.20	שוגר, לסל 26.1.17 – 31.3.44 גיור – מר' אירופה
פרבר, היינץ רודולף 1.5.23	סטודל, ליאו 15.4.08 – 13.3.43 סובייבור – אמסטרדם מר' אירופה

רייכנברגר, הנרי ליאופולד 14.7.1896 – 12.2.45 ברגן בלון	פרידנסטל, היינץ 31.1.43 – 30.1.16 קלאן אושוויץ
שורץ, רולף היינריך 12.2.20 – 17.9.41 מאוטהאוזן	פרידלנדר, היינץ יוליוס 1.4.20 – 24.12.43 בירקנאו ברסלאו
שטאפלד, זיגפריד (פרייד) 11.11.21 – 18.8.42 וינה	פרינץ, ליונרד (הרי) 25.12.19 – 31.5.45 אלנשטיין – 25.12.19 ברגן בלון
שטיין, הנס 25.8.17 – 10.1.45 אלטמייך	פרנק, סאלוי היינץ 17.3.20 – 25.12.43 דירמושל אושוויץ
שטיננבאך, ולטר לוזויג 14.2.21 – 9.7.43 נירנברג – סובייבור	קופמן, קלואס גולדן – 31.3.44 אושוויץ
שטיננברגר, יוזף 31.12.17 – 31.1.43 סארפ	קאמפ, הרברט 28.11.20 – 30.4.43 דורטמונד אושוויץ
שטרום, אברהם הנוך (אדיה) 27.9.21 – 30.4.43 לבוב אושוויץ	קאנארק, אפרים לייפציג – 30.8.22 – 45 בוכנוואלד
שטרן, הנס רולף 23.9.20 – 14.9.41 ברסלאו – מאוטהאוזן	קולודזינסקי, גרהרד אדוורד 6.3.22 – 9.1.44 ברסלאו – 9.1.44 בירקנאו
שייפר, ולטר 18.5.23 – 17.9.43 קרלסרוהה – לאדה	קופל, יעקב (ז'אק) 9.7.22 – 30.4.43 זוטפן – 30.4.43 אושוויץ
שמולקה, אריך 10.5.21 – נפטר, רוטרדם	קורונל, איזידור 1.5.18 – 30.9.42 אמסטרדם – אושוויץ
שניצלר, ז'אק 5.4.20 – 9.12.43 אנסחדה – 9.12.43 בירקנאו	קלין, קארל מרטין 21.8.20 – 30.4.43 אפלדורן – 30.4.43 אושוויץ
שפיטל, היינריך מקס 27.2.18 – 30.12.43 ברלין – מאושוויץ	קלמאנובייך, יוסף רולף 19.11.19 – 31.3.44 לייפציג – 31.3.44 מר' אירופה
	קריקס, אלקן ואישטו 6.5.45 – 30.4.1898 אמסטרדם טריבייכ
	רוזנפולד, היינץ אוטו 6.5.21 – 31.3.44 וינה – פולין
	ROUT, ורנר 12.8.20 – 28.2.44 הינדנבורג – 28.2.44 אושוויץ

וורקדורף

באוואר, זיגברט ואישטו יוזפינה 25.7.1881 – 19.1.45 ברגן בלון	אברהםזון, נורברט המברוג – 30.9.41 מאוטהאוזן 21.9.16
באנדרמן, הנס 12.6.16 – 8.7.41 מאוטהאוזן ברלין	אברהםזון, פריץ ואישטוון קליפורנ רינה – 9.7.43 סוביבור 28.4.08
ביין, הוגו 31.12.19 – 11.7.41 מאוטהאוזן מינכן	אברהםס, יוסף גלאדך – 6.10.21 מאוטהאוזן 20.9.41
בילפלד, פטר 12.5.21 – 10.8.41 מאוטהאוזן שטיין	אדLER, הנס ליידינגההוזן – 1.8.15 אושוויץ 30.9.42
ビינהיים, הנס ורנה 24.1.23 – 18.9.41 מאוטהאוזן הנובר	אוגאפאל, גדיון וינה – 4.3.21 מאוטהאוזן 22.9.41
בלאי, ולטר 2.1.18 – 11.7.41 מאוטהאוזן המברוג	אולנדורף, וולפגנג ברסלאו – 27.8.41 מאוטהאוזן 27.4.10
בלאנקנשטיין, רף 29.2.22 – 2.2.45 אושוויץ המברוג	אונגר, מקס אסן – 22.9.23 אושוויץ 30.9.42
בלומנטל, يولיס ורנה 24.3.19 – 29.8.42 ברלין – 29.8.42 אושוויץ	אורבאק, הנס וולפגנג זרויזן – 17.12.24 אושוויץ 19.8.42
ברואאר, זיגפריד 15.9.22 – 2.45 מרא' אירופה ברסלאו	אייכנגרין, ארווין דינסלא肯 – 29.6.24 אושוויץ 30.9.42
בריך, לוטה 11.7.22 – 30.9.42 אושוויץ בינגן	אלטנברג-יקובר, הילדה הרמניה ברלין – 21.2.22 אושוויץ 30.9.42
בריקנר, יוסף 15.2.22 – 13.10.41 מאוטהאוזן דוסבורג	אנגלארד, ברטה פשמישל – 7.7.21 אושוויץ 30.9.42
גאלנטאי, ברונו 14.4.14 – 18.9.41 מאוטהאוזן וינה	אקר, קורט אסן – 18.1.21 מאוטהאוזן 14.8.41
גאלנטאי, פאול 12.2.11 – 12.10.41 מאוטהאוזן וינה	ארוננדאה, גינטרא קטוביץ – 13.2.44 אושוויץ 19.3.18
גוגנהיים, ריכרד 16.5.21 – 12.10.41 מאוטהאוזן פריביבורג	ארליך, היינץ ארווין זרויזן – 23.7.20 אושוויץ 30.9.42
גולטביב, לסלו (לדי) 13.12.19 – 28.10.41 מאוטהאוזן וינה	

הוקסטר, גינטֶר 5.5.25 ביכרה – 2.9.42 אושוויז	גולְּדָמֶן, פַּטֵּר בויטן 23.10.41 – 27.1.23 מאוטהאוזן
הילברון, הורסט 1.9.21 ברלין – 16.9.41 מאוטהאוזן	גומפרט, פַּרְנָץ גינוי 11.8.41 – 25.3.20 מאוטהאוזן
היינאו, ורנר גיאORG 16.10.21 קלן – 28.7.42 אושוויז	גלוגובסקי, גינטֶר ברלין 5.3.22 – 30.9.42 אושוויז
הייס, ולטר 28.8.19 וינה – 10.9.41 מאוטהאוזן	גרינבאום, ורנר לדולף אייזנאך 20.12.23 – 30.9.42 אושוויז
הירש, גרארד 18.2.24 מילהיים – 30.9.42 אושוויז	גריננוואלד, הנס גינטֶר דיסלדורף 28.12.19 – 17.9.41 מאוטהאוזן
הירש, היינץ מנפרד 4.2.21 ברלין – 17.8.42 אושוויז	דוברינגר, קורט הרברט ברלין 1.2.25 – 30.9.42 אושוויז
הפטמן, מקס 14.2.13 טורקה – 28.10.41 מאוטהאוזן	דסואר, היינץ סולינגן 5.1.17 – 13.9.41 מאוטהאוזן
הרץ, גינטֶר 4.12.19 ברגהוֹרט – נספה במסתור	האופטמן, הורסט כילדלד 8.4.22 – 23.6.19 אושוויז
הרץ, גרד 8.3.25 רקלינגהאוזן – 30.9.42 אושוויז	האוֹשְׁנֶר, רות ברסלאו 14.5.21 – 25.1.43 אושוויז
וְאַכְּטָל, אַרְיִי 10.1.17 גוסטין – 31.12.42 אושוויז	האם, הורסט פ. סיזן 24.12.24 – 30.9.42 אושוויז
וּנְשָׁ, גְּרָהָרְד 8.12.12 ברלין – 12.9.41 מאוטהאוזן	האן, מרטין ההפיים 4.12.19 – 12.9.41 מאוטהאוזן
וַיִּל, אִידִית 21.12.24 אָגְסְבּוֹרָג – 28.1.44 אושוויז	האנר, אַדּוֹלָף וינה 11.3.21 – 10.10.43 לאדה
וִינְטֶר, קּוֹרְט 20.9.19 קלן – 9.7.43 סובייבור	האר, אַרְוֹוִין וינה 3.3.14 – 30.9.42 אושוויז
וִינְרֶ, קוֹרְט וְאִישְׁתוֹ 17.10.15 קטוביץ – 28.2.43 אושוויז	האר-פְּרִידְלַנְדֶר, מְרָגְּרִיתָה ברסלאו 27.12.19 – 30.9.42 אושוויז
וִירְצְוּוֹיְלֶר, קוֹרְט 21.10.19 נִירְדְּנְשְׁטִין – 24.10.41 מאוטהאוזן	הוַיסְּלֶר, לִיאָו דוסבורג 13.10.23 – 31.5.44 אושוויז

יעקובסון, מנפרד 14.10.22 – 2.1.44	ויסלי, הנסAMIL ווינה – 2.8.19 14.9.41
כהן, פאול זיגפריד אלטונה – 1.1.12 30.4.43	ורטהאן, תיאודור דיטנבורג (פולדה) – 14.6.26 30.9.42
כהן, פריץ מילהיים – 23.2.19 31.7.44	זומר, אלברט קוניגהיים – 21.3.20 30.9.42
כהן-ברגמן, סוזנה בירקנאיים – 17.11.14 19.2.43	זומר, הנגו קוניגהיים – 21.3.20 30.9.42
לאופהימר, מנפרד ואישתו כרמן הלגה שטוטגארט – 30.5.10 31.7.44	זילרברג, ברנהרד ורנר ביבון – 5.12.22 30.9.42
לאופר, לוטה קטוביץ – 12.2.23 30.9.42	טולר, וילי ברלין – 4.9.21 20.9.43
לאופר, פרנץ קטוביץ – 15.8.25 30.9.42	טומבובסקי, הרברט ברלין – 8.3.19 3.4.45 פלוטנבריג
לאור, ורנר ברלין – 3.5.21 25.9.41	טומבובסקי-שטרן, הרטה ברוגהאם – 1.6.22 31.5.45 ברגן בלזן
לבקוביץ, קרל פרידריך ברסלאו – 10.9.22 30.10.41	יאני, ורנר ברסלאו – 16.8.18 16.9.41 מאוטהאוזן
לווי, גינטר דורטמונד – 1.8.25 30.9.42	יוזף, היינץ גינטר המבורג – 4.10.22 16.9.41 מאוטהאוזן
לווי, הרסט פאדרבורן – 18.8.23 12.8.42	יוזף, הנס הוגו מינכן-גלאדבאך – 7.5.43 סובייבור 22.7.24
לויבושר, ולפאגנג גוכ'ברנדנבורג – 22.8.20 11.10.41	יוזף, ורנר מינכן-גלאדבאך – 7.5.43 סובייבור 21.2.28
ליימן, גרהרד (גרד) ברלין – 23.4.23 17.10.41	יוזף, מרקוס יוואכים ואישתו אילזה וורונקי – 9.7.43 סובייבור 27.3.20
ליימן, קורט ברלין – 1.9.19 18.9.41	יונגה, לויזויג בנו דה בירוית – 24.4.14 15.9.41 מאוטהאוזן
לויניגר, מקס ווינה – 6.5.19 7.12.43	יוקל, ברטהולד התאבד במסטור, וינה – 15.1.1900 29.6.43 אמסטרדם

מהלך, סידונית סטאניסלב – 16.7.43	לייטמן, הרברט ליאופולד ברלין – 25.9.19
מרגרט, קורט המברג – 10.9.41	לייטמן, פריץ ארווין ברלין – 28.5.43
מלוביץ, איזידור הנובר – 30.9.42	לייזר, הלמוט קרפן – 12.9.41
מלוביץ, דוד דנקפריד (ליואו) הנובר – 30.9.42	לייזר, לותאר אסן – 9.7.43
מנדלסון, היינץ אלכסנדר ברלין – 18.8.42	לייזר-רכניך, בריגיטה וילדייה גבריאל, אורסולה ברלין – 9.7.43
מרשאנד, ארנולד ברלין – 18.9.41	לייסואה, ולפגנג המברג – 30.9.42
מרשאנד, הרברט ברלין – 3.10.41	לנדן, קורט קגורוב – 14.9.41
נוימונד, לוטה מנהיים – 3.9.42	לסאים, קורט ארתור ברלין – 30.9.42
סימונס, גינטאר רייט – 12.8.42	מאיר, הנס פריץ הירדן – 29.9.41
סימפסון, אдолף ברגסדורף – 30.9.42	מאיר, ולטר בד ליפשפרינגה – 1.6.22
פינקוס, הנס מרטין דיליטש – 2.7.23	מאירשטיין, הרברט גטינגן – 29.8.42
פיישר, פאול ריכרד ברלין – 4.8.42	מגנוס, רני המברג – 28.5.43
פרاجر, ארנסט טישאו – 17.9.41	מווז, ארנסט בריטן – 25.12.19
פרוינד, אייגון קלמן ברלין – 30.9.42	מוזר, קורט בוכום – 22.8.41
פרוינד, אריך ברוך (בנו) ברסלאו – .45	מהלך, מקס סטאניסלב – 19.9.41

קמינקר, גוסטאב 1.11.20 – 18.7.41 מאוטהאוזן	פרומן, אדולף אשר 16.10.12 – 16.2.42 גלונקירכן
קמינר, הנס יואכים 18.9.20 – 20.9.41 מאוטהאוזן	פרידלנדר, אנסלם 19.7.20 – 25.6.41 המבורג המבורג
קפל, וולפганג 16.4.20 – 30.9.42 ליפשטיין אשוויז	פרידלנדר, רנרד 4.6.23 – 12.9.41 ברסלאו ברסלאו
ראק, מקס 18.5.25 – 5.8.42 דוסבורג אשוויז	פרידלנדר, פריץ 3.2.20 – 11.9.41 שטאווה אשוויז
רדריך, יוזף 30.12.18 – 8.8.42 ברסלאו אשוויז	פריז'דה ויינטער, רוזה דה וילדיה מיאה, פריץ 22.6.16 – 3.9.43 קלן אשוויז
רוזנבראך, הראלד 14.3.24 – 2.9.42 דורטמונד אשוויז	פריזן, מנוז דה 24.2.01 – 31.3.44 ליר פולין
רוזנבלום, אריך 9.11.13 – 11.2.44 המבורג אשוויז	פריזן, מקס דה 27.3.18 – 31.3.43 דרוב זיירסדורף
רוטשטיין, וולפганג 30.7.27 – 30.6.44 ברסלאו טרויניגשטיין	צימר, מוריץ 1.2.23 – 30.9.42 קלן אשוויז
רוטשילד, לודתאָר 22.8.08 – 25.1.43 רקסינגן אשוויז	קופמן, ארנסט 21.4.11 – 8.7.41 קרייפלד מאוטהאוזן
ריסמן, וולפганג 29.5.43 – 5.5.19 פאדרבורן נפטר בהולנד, אשוויז	קופמן, רודולף 7.10.07 – 11.10.41 קרייפלד מאוטהאוזן
ריסמן-אופנהיים, גרייטה 26.5.22 – 9.7.43 נידר אולה סוביבור	קופמן-הולדזהיים, האנה 21.5.43 – 21.5.6.13 גילזוב סוביבור
רפאלסון, רודולף (רפולה) 31.8.44 – 4.4.22 ברלין בלכאמאר	קאו, קרל 5.5.21 – 16.9.41 קרלסרוהה מאוטהאוזן
שוואב, מנפרד 14.9.24 – 9.5.45 שטוטגרט מר' אירופה	קאנין, אלפרד ואישתו מיף 6.9.10 – 31.3.44 פון אשוויז
שווארצשילד, רות 6.9.19 – 9.11.43 קניך אשוויז	קוקוסקי, הורסט 13.6.21 – 30.9.41 ברלין מאוטהאוזן
שווייצר, נורברט (וילי) 26.2.23 – 2.5.45 דורטמונד פלוסנבריג	קירכהיימר, הנס 2.10.25 – 30.9.42 קינצלסאָב אשוויז

שפרבר, גרהרד 7.11.20 - מיטלאו	שווינגר, זיגמונד 26.1.26 - סובייבור 4.6.43
שפרבר-חליבובסקי, אננה הני 8.12.20 - קלן 44/45 מ"ר/ אירופה	שור, אלפרד 2.7.20 - וינה 14.9.41 מאושהאוזן
חודה	שטיינהרט, הורסט 27.7.24 - ברלין 30.9.42 אושוויץ
אלספל, ייטי 11.1.23 - אמסטרדם 29.1.45 מ"ר/ אירופה	שטרואס, היילdagارد 11.9.09 - שפרנדלינגן 44.- אושוויץ
המברגר, אברהם 11.8.23 - רוטמנגן 9.7.43 סובייבור	שטרואס, יוזף 6.10.24 - דרמשטאדט 17.8.42 אושוויץ
טיפנברונר, איזוק (אייטה) 11.11.26 - קלן 11.5.44 פירניאים	שטרן, הנס ורנר 2.3.24 - מידבאך 15.8.42 אושוויץ
לאוב, ליואו (לייב) 21.4.24 - נירנברג 9.7.43 סובייבור	שטרנברג, רגינה 23.3.20 - וינה 31.5.45 ברגן בלזן
לייטן, מנפרדRALF 20.1.09 - פון 28.2.45 מ"ר/ אירופה	שייפר, פריץ גרד ואישתו הלמה 8.11.21 - ברלין 30.4.43 אושוויץ
לייטן-סרלווי, ינשה (שושנה) 20.5.11 - אמסטרדם 24.4.45 מ"ר/ אירופה	שייפטן, אלפרד 27.6.22 - ברסלאו 30.9.42 אושוויץ
מאיר, יקובה קייטה (פוק) 7.5.23 - חדידה 28.5.43 סובייבור	שירמן, הנס פטר 10.1.14 - בילפלד 31.3.44 אושוויץ
קופל, מרטין 20.9.24 - זוטפן 9.4.43 סובייבור	שלומיוק, ארנסט 3.5.23 - וינה 30.9.42 אושוויץ
רוכס, הנרייטה (יטי) 26.4.25 - אמסטרדם 9.42.- בירקנאו	שליזינגר, קורט ואישתו אליו 19.8.42 - וינה 6.10.13 אושוויץ
	שמולביך, ארנסט ואישתו 30.9.42 - קרווטושין 15.2.15 אושוויץ
	שמלץ, פריץ 16.4.22 - ואטנסהייד 28.7.42 אושוויץ
	שפיצר, ארנסט 28.11.19 - וינה 25.1.43 אושוויץ

לאך-קפל

לוונשטיין, זיגפריד ראובן 23.4.13 – 31.3.44 אושוויץ	ארנפלד, הנס נתנאל (נחים) וינה – 9.7.43 סובייבור 20.7.19
לוונשטיין-זוד, אלזה קלן – 3.9.43 אושוויץ 27.10.08	בראכמן, אידית פישאך – 3.9.43 אושוויץ 17.12.21
מאנס, ארנסט ל肯באך – 9.7.43 סובייבור 5.5.20	בראון, אלפרד (פרדי) ואשתו יידל תקלה לייגנץ – 31.3.44 אושוויץ 18.9.16
מישל, מנפרד ברסלאו – 31.3.44 אושוויץ 27.3.18	דויזנד, הרמן אמסטרדם – 24.4.19 דורהוסק 30.11.43
נאגלא, קרל ל肯באך – 9.7.43 סובייבור 18.4.20	דויזנד-אנגלסמן, דופיה אמסטרדם – 21.9.42 אושוויץ 20.9.17
סופר, מקס (צבי) וינה – 31.3.44 אושוויץ 10.11.20	היינטליך, טרויטיה (ויליאם) אמסטרדם – 14.5.43 סובייבור 27.5.22
סימון, גוסטאב ביסס – 2.4.43 סובייבור 15.1.20	היינמן, ארווין המבורג – 14.5.43 סובייבור 30.9.21
פבלוביץ, רוברט (בובי) זמר – 31.3.44 אושוויץ 5.5.20	הרטמן, ארנסט וילי ולדןבורג – 9.7.43 סובייבור 16.3.22
פגלאן, היינץ (זאב) ברלין – 31.3.44 אושוויץ 1.6.20	ואלאך, ליזוֹר וינה – 9.7.43 סובייבור 22.4.20
רוזלאר, נאטיה אמסטרדם – 30.11.43 אושוויץ 15.10.22	טאוכנה, יוּזֶף בודפשט – 9.7.43 סובייבור 15.8.17
רוזנטוק-יודנפרונד, ברטהולד פרנקפורט – 10.4.43 אושוויץ 11.1.16	יונג, אליזבט (בטי) דה ברחן – 28.5.43 סובייבור 12.1.25
שטיין, ריזה (רבקה) זיגראד – 12.2.43 אושוויץ 1.1.15	יעקובס, פיליפ רודולף אמסטרדם – 9.7.43 סובייבור 1.12.24
	כהן, יוסף ואטראחראפסמייר – 24.11.19 אושוויץ 30.4.43
	לוֹי, מנפרד פישאך – 31.3.44 אושוויץ 11.3.22

לוסדרקט

פינקהוף, יהודיה 11.7.21 – 3.11.42 אושוויץ	אדLER, זיגברט ליאו 13.12.24 – 13.11.42 אושוויץ
פרנק, גינטר 17.12.24 – 30.9.42 אושוויץ	אנגלברט, יוואכים 9.10.25 – 2.4.43 סובייבור ראווייטש
קלנר, לילי 12.7.25 – 4.3.43 אושוויץ	ארDEL, מקס 18.7.23 – 1.4.44 ארפורט וארשא
רוונבאים, דוד 15.2.25 – 1.1.45 אושוויץ	ASHHEIM, ברנהרד 18.7.25 – 18.1.43 אוטרכט מר' אירופה
ריבנער, מנפרד 11.7.24 – 31.3.44 פולין	ברנהארד, לילי 24.1.27 – 10.9.43 אושוויץ בRELIN
שיין, פאביאן 3.6.25 – 3.6.25 בRELIN – מר' אירופה	דייהיים, רוברט יוזף 14.7.25 – 4.3.43 וינה אושוויץ
פראנקר	
אשר, אל י 8.4.20 – 14.7.45 אינגרהובן	היימן, טינה 17.10.05 – 26.3.43 סובייבור שואנפולד
ברנדויינר, מלווינה 20.9.21 – 30.9.42 אושוויץ	ולדמן, יוזף 4.3.25 – 4.3.25 בRELIN – אושוויץ
גולדשטייט, ולטר (משה) 21.2.21 – 19.8.42 אושוויץ	זוננברג, פאול 4.7.25 – 22.1.45 קובלנץ מר' אירופה
הלה, משה 11.6.15 – 3.45 בRELIN הנוכר – ברגן בלזן	חלדר, הרטוך אייך וו 27.4.16 – 31.3.44 אוטרכט מר' אירופה
וולף, הלמוט (יהושע) 31.3.12 – 26.3.43 פון סובייבור	טורטלטאווב, מאיר מקס 8.1.25 – 16.7.43 דורטמונד סובייבור
וילדרוקה, רגינה 8.9.18 – 24.9.42 אושוויץ	טייטלבאום, ישראל 30.4.43 – 27.1.25 לייפציג סובייבור
כהן, הנס מרטין (לייאו) 27.12.20 – 8.42 ברסלאו – אושוויץ	יורוביץ, עזרא 9.12.42 – 1.2.25 בRELIN – אושוויץ
סימון, יוואכים (שושו) 27.1.43 – 12.11.19 בRELIN – ברידה	

<p>שלשה חברים נוספים נספו בנסיבות מיוחדות מיוודאות אחרי השחרור</p> <p>הולנד</p> <p>קלין, נורברט נולד ב-18.9.1919 במנצ'סטר, היה בהכשרת הברודים. נתפס על ידי הגרמנים באוגוסט 1943 ובכעת חקירותו על ידי הגסטפו, קפץ מבعد לחילון, נפגע קשה ואושפז עד לפטירתו ב-12.11.1988 באמרספורט.</p> <p>פאול, פיליפ נולד ב-29.2.1916 בהמבורג, היה בהכשרה בווורקדורף. שם קץ לחייו ב-4.2.1947 בהולנד. לא עמד לו כוחו להמשיך ולהיות אחרי האירועים.</p> <p>ריילינגהר, קוֹרֶט נולד ב-5.12.1917 בשטוטגארט. היה בהכשרה בווורקדורף ובಹכersetת הברודים. נתפס בפאריס ב-1944 ונשלח לבוכנואൾ. אחרי השחרור, עם שובו לפעולות ענפה בהולנד, נהרג בתאונת דרכים ב-17.9.1945 בהארדרוייך.</p>	<p>לוֹי, אַרְיךְ יוֹזָף 7.12.19 – 8.4.42 – אושוויץ</p> <p>מַאֲלִיךְ, אַיּוֹדָר (אייזי) 24.8.20 – 8.4.42 – אושוויץ</p> <p>פְּרִימֵן, בָּנוֹ 18.1.45 – 27.7.14 – דכאו פרויקטיליגן</p> <p>צִיכְנֶר, אוֹטוֹ (יהוֹשָׁעַ) 11.8.42 – 19.2.21 – קלאגנפורט</p> <p>רוֹטְשִׁילֶד, אַדוֹאָרְד 26.3.21 – 12.11.42 – מאוטהאוזן פרנקפורט</p>
--	--

סמינר הנוער בוירינגן – חורף 1939/40
Seminar Hehalutz – Wieringen – Winter 1939/40

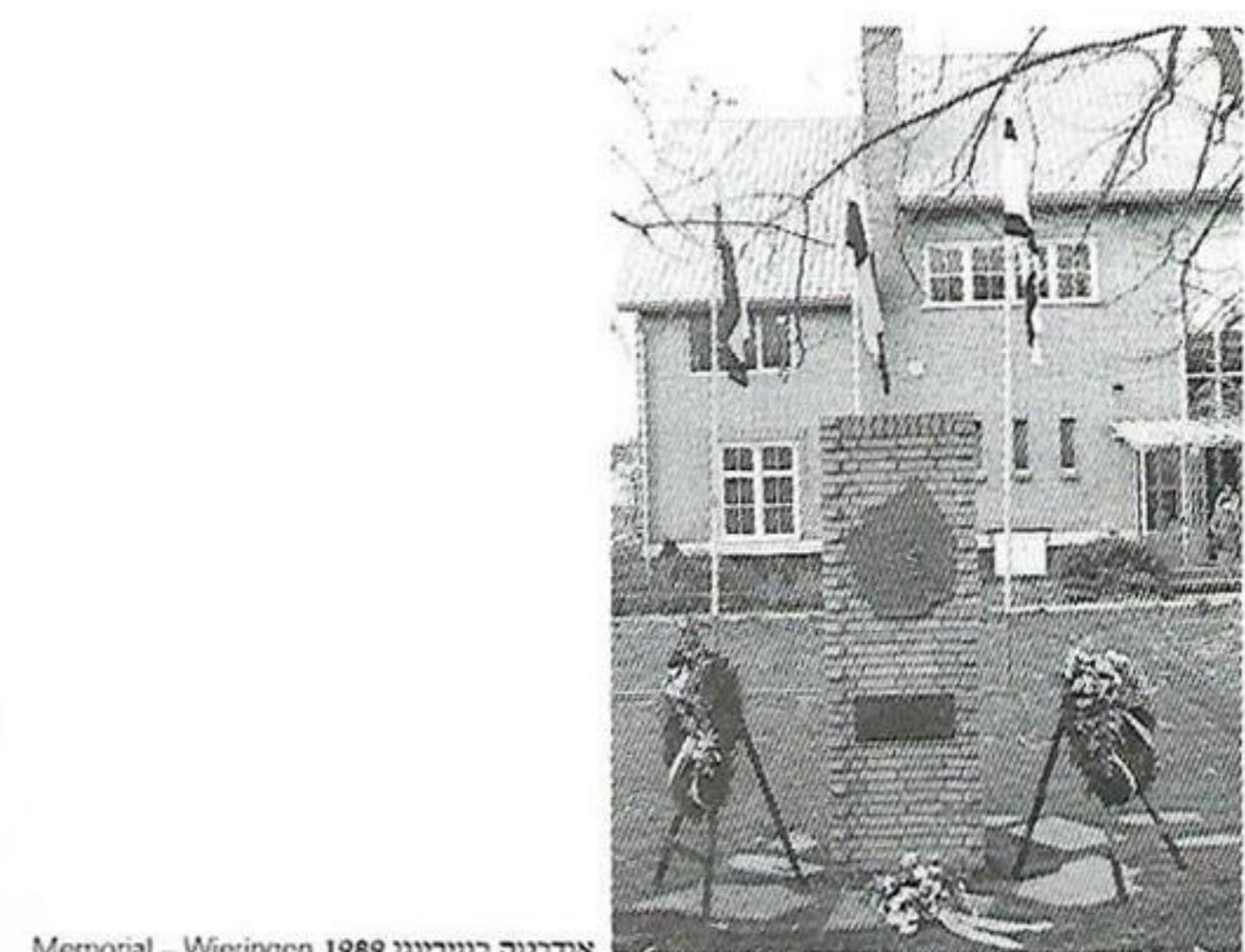
חברים בוירינגן 1940-41

קיבוץ הכשרה – ווירינגן – Werkdorp – Wieringen –

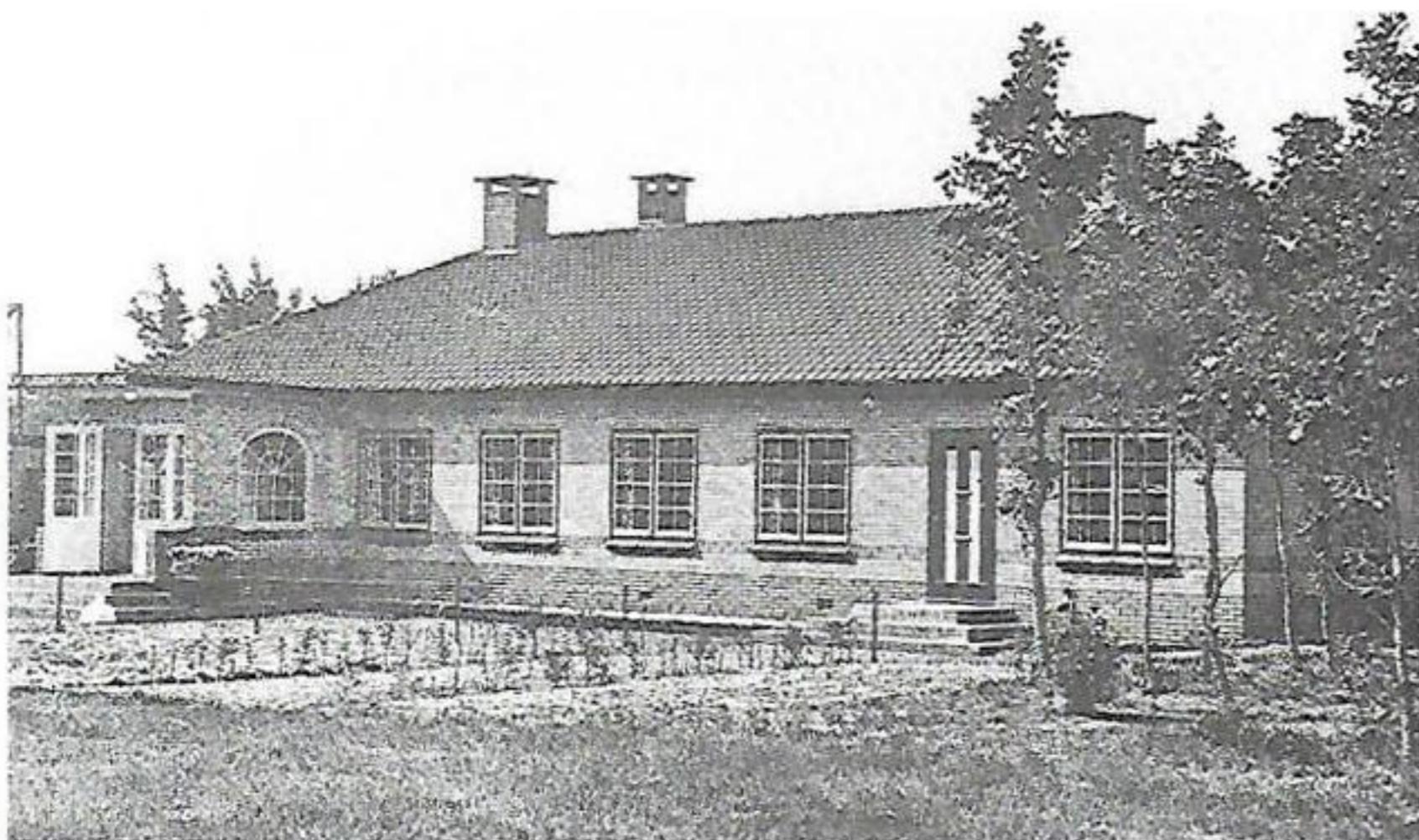
הכשרה הצעיריים בהאודה 1940
Youth Farm – Gouda 1940

מדטה בוירינגן 1989
Memorial – Wieringen 1989

חניכים בעלית הנוער – מיאנסהראןלאנד 1940/41
Haverim – Mijnsheerenland 1940/41

ביה עליות הנוער בלוסדרכט 1942
Youth Aliya – Loosdrecht 1942

הכשרה הצעיריים בחאודה 1940
Youth Farm – Gouda 1940

החניכים בלוסדרכט
The Haverim in Loosdrecht

לוח הזיכרון בלוסדרכט
The Memorial Plate in
Loosdrecht

חניכים בלוסדרכט 1941/42
Haverim in Loosdrecht 1941/42

בהכשרה הדתית בפראנקר
Religious Hachshara –
Franeker

בהכשרה הדתית בביורויך
Religious Hachshara –
Beverwijk

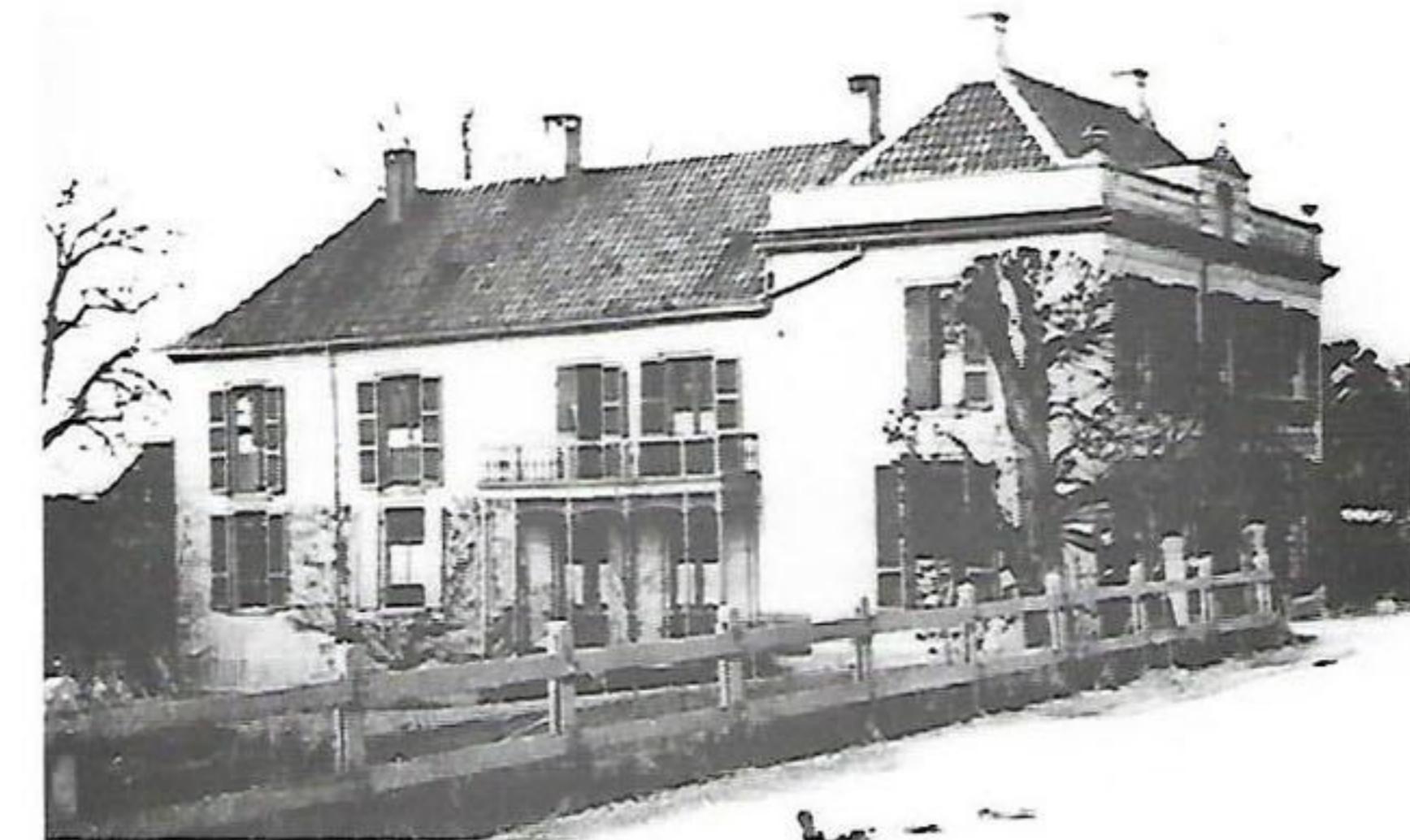

הברית אגדת ישראל באנטבה – Enschede

הברית אגדת ישראל באנטבה – Enschede

עלית הנשד – אלדן 1942
Youth Aliya – Elden 1942